

Türkiye'deki Şîî Hadis Çalışmalarının Seyri

Muhammed Enes TOPGÜL*

Giriş

Cumhuriyet Türkiye'sindeki akademik hadis çalışmaları çerçevesinde Hz. Peygamber ve sünneti, bazı sahâbî ve hadis âlimlerinin biyografileri, hadisle ilgili konu ve kavramlar, hadis usûlü, hadis tahrîc ve tenkidi, hadis edebiyatının farklı türleri, hadis kitap ve cüzlerinin neşri, hadis yorum teorisi ve metodu, hadis tarihi, hadisin dindeki yeri, hadiste metin tenkidi, çeşitli ekollerin hadis anlayışları gibi konularla ilgili 200'den fazla doktora ve 700'den fazla yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹ Akademik disiplinle yazılan kitap ve doçentlik takdim tezi tarzındaki çalışmalar ile ilmî-hakemli dergilerde yayımlanan telif ve tercüme makalelerin sayısı azımsanmayacak derecede çok olsa da,² mezkur akademik üretim içerisinde hadis ile Şîa'nın kesiştiği çalışmalar oldukça mütevazı bir orandadır.

Tarihî yönlerinin yanı sıra güncel boyutları da olduğu için Şîa ile ilgili pek çok konu, hem kelâm ve mezhepler tarihi gibi temel İslâm bilimlerinin hem de tarih ve uluslararası ilişkiler gibi daha başka alanların gündeminde olmasına, yıllardır popülerliğini korumasına ve bundan dolayı da pek çok açıdan incelenmesine rağmen, Şîa'nın hadis anlayışı ile ilgili çalışmaların yeterli düzeyde ve derinlikte olmadığı dikkat çeker. Ayrıca konu hakkındaki çalışmaların belli bir program dâhilinde ve bir proje mantığı ile yapılmadığı, farklı konulara dağılmış olduğu

* Dr. Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı.

1 Bu ihtimalli rakama İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı ve Mustafa Birol Ülker tarafından hazırlanan *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)* (İstanbul 2012) adlı eserden, İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) resmi web sitesinde yer alan "İlahiyat Fakültelerinde Devam Etmekte Olan Tezler" (burada 1953-2015 yılları arasında biten tezlere ulaşma imkanı bulunmaktadır) linkinden ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden hareketle ulaşılmıştır.

2 Türkiye'deki hadis çalışmalarını problematik bir surette inceleyen, birtakım tespit ve önerilerde bulunan bir çalışma için bkz. Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri, İlmî Toplantı*, İstanbul 2007, s. 211-248.

görüldür. Ülkemizde özellikle Şîa'nın hadis anlayışı son yıllarda gittikçe daha cazip bir akademik çalışma alanı haline gelmesine rağmen bu kapsamdaki araştırmaların kemmiyet ve keyfiyet olarak arzu edilen seviyeye ulaşmamış olmasının muhtemel nedenleri ise ayrı bir konudur.³

Bu makalede, Cumhuriyet Türkiye'si'nde yaklaşık kırk yıllık bir geçmişe sahip olan Şîi hadis etütlerinin bazı temel nitelikleri, kaleme alınan tez ve kitaplardan hareketle genel olarak ortaya konulmaya çalışılmış ve bu çalışmaların geleceği adına birtakım tekliflerde bulunulmuştur. Ardından konu ile ilgili kitap boyutundaki yayınlar tek tek değerlendirilmiş, son olarak Şîa'nın hadis anlayışı ile ilgili telif ve tercüme makalelerin künyeleri verilmiş, bunların ayrıca ele alınması yoluna gidilmemiştir. Ülkemizdeki Şîi hadis etütlerini tanıtmayı ve değerlendirmeyi amaçlayan böyle bir çalışma yerine, çerçeveyi biraz daha geniş tutarak Cumhuriyet dönemi boyunca Şîa ile ilgili yapılan çalışmaların genel olarak değerlendirilmesi daha uygun olurdu. Ancak konunun daha ziyade mezhepler tarihi ve kelâm ilimlerinin ilgi alanına girmesi, buradaki incelemenin hadis ilimleriyle kısıtlanmasını zorunlu kılmıştır.⁴

I. Şîa'nın Hadis Anlayışı İle İlgili Çalışmalar: Karakteristikler ve Sorunlar

Ülkemizde Şîa'nın hadis anlayışı ile ilgili olarak yapılan çalışmaların bir kısmı doğrudan Şîi kaynaklara dayanmakta ve Şîi hadis algısı, usûlü, ricâl bilgisi, isnâd kullanımı gibi konular hakkında genellikle tasvirî, nadiren tahlilî bir nitelik arz etmektedir. Bunların bir kısmı ise Sünnî-Şîi ihtilâfının cereyan ettiği bazı konular ya da her iki tarafın benimsediği rivâyetler etrafında yoğunlaşmakta ve hem Sünnî hem de Şîi kaynaklara başvurmaktadır. Ancak bu tezlerin ve akademik araştırmaların, -belki de erken tarihli metinler yeterli olmadığı için- devamlılık ekseninde olmadığına yani birikimli bir ilerleme göstermediğine özellikle işaret edilmelidir. Öyle ki bu çalışmalarda çoğu zaman tekrara düşülürken, ele alınması gereken bazı konular neredeyse hiç işlenmemiştir. Bunun yanı sıra doğrudan Şîa'nın hadis anlayışı ile ilgili çalışmalarda mezhebin temel kaynaklarına mümkün mertebe inilirken, temel ilgisi Şîi hadis algısı değil, hem Ehl-i sünnet hem de Şîa'nın aynı çerçevede ele alınabileceği konular olan çalışmalarda, mezhebin temel kaynaklarına yeterince nüfûz edilemediği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında Şîi eserlerin teminindeki zorlukların yanı sıra mezhebî kaygıların da etkili olduğu düşünülebilir. Bu kısa genel değerlendirmelerin ardından, Türkiye'de yapılan Şîi

3 Türkiye'deki Şîi hadis çalışmalarından ve bu çalışmaların azlığından bahseden muhtasar bir etüt için bkz. Mehmed Hayri Kırbaoğlu, "Hudûru't-türâsi's-Şîi fi'd-dirâsâti'l-hadisîyye fi Türkiyâ", *el-İctihâd ve't-tecdîd*, 1429/2008, c. 3, sy. 11-12, s. 248-251.

4 Batı dünyasında yapılan bu tarz bir çalışma için bkz. Etan Kohlberg, "Western Studies of Shi'a Islam", *Shi'ism, Resistance and Revolution*, Martin Kramer (ed.), London 1987, s. 31-44. Yine Batı'da Şîa ile ilgili yapılan çalışmaların genel bir dökümü için bkz. Habib Kartaloğlu, "Batı'da Şîa İle İlgili Yapılan Çalışmalar: Bibliyografik Bir Deneme", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2012, c. 5, sy. 1, s. 119-140.

hadis çalışmalarının temel karakteristiklerine ve müspet veya menfi anlamda öne çıkan bazı yönlerine kısaca temas edilebilir.

A. Ehl-i Sünnet ile Şîa Arasında Tartışmalı Olan Rivayet ve Konular Üzerine Yoğunlaşma

Ehl-i sünnet ile Şîa arasında geçmişten günümüze kadar tartışılmış, hatta bazıları adı geçen grupların temel prensiplerine dayanak oluşturacak kadar önem kazanmış birtakım konular bulunmaktadır. Örneğin, muhtemelen Yemen seferi dönüşünde Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile ilgili bazı açıklamalarda bulunduğu "Gadîr-i Hum hâdisesi" veya "Velâyet hadisi", yine Hz. Peygamber'in Veda Haccı esnasında, ümmetinin, kendilerine tutunmaları halinde asla sapmayacakları şeylerden bahsettiği "Sekaleyn hadisi", Hz. Peygamber'in Necrân heyeti ile mülâane yapmaya hazırlanırken ailesini yanına alması ile ilgili "Kisâ rivâyeti" ve bu bağlamda Ehl-i beyt'in kimlerden müteşekkil olduğuna ve onların faziletlerine ilişkin hadisler, Hz. Peygamber'in vefatı esnasında birtakım hususları yazdırmak istediğini ancak buna imkân bulamadığını belirten "Kırtas olayı"yla ilgili hadisler, tarihî gerçeklik bakımından her iki ekol tarafından kabullenilmekle beraber farklı yorumlara konu olmuş rivayetlerdir. Fikhî açıdan ise mut'a, abdest, cenaze namazının kılınışı ve hacdaki bazı uygulamalar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Öte yandan sahâbenin durumu ile ilgili tartışmalar da iki taraf arasında tarih boyunca hız kesmemiş, özellikle bazı sahâbîlere yönelik ithâmalar ve bu ithâmlara verilen cevaplar ciddi bir literatürün oluşmasına sebep olmuştur. Kelâmî olarak ise Hz. Peygamber'in daha hayatta iken yetkilerini ileriye dönük olarak Hz. Ali'ye devrettiğine inanma anlamına gelen "Vasîlik", Ehl-i beyt'in sahip olduğu gizli ilim, Hz. Ali'yi velî/lider olarak kabul etme anlamındaki "Tevellî" ve onun muhaliflerinden uzak olmak anlamındaki "Teberrî" düşüncesi gibi önceleri bazı ufak cemaat yapılarının yer yer aşırı arz eden fikirleri ile, sonradan İmâmiyye bünyesinde itikâdî bir kisveye bürünen meselelere ve hilâfet konusu etrafında cereyan eden tartışmalara bu bağlamda dikkat çekilebilir.

Türkiye'de Şîa hakkında yapılan hadis çalışmalarının temel karakteristiklerinden biri, bunların iki tarafça benimsenen rivâyetler ve tartışmalı konular etrafında şekillenmiş olmalarıdır. Nitekim aşağıda kısaca tanıtılacak olan Ali Osman Ateş'in *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler* adlı çalışması (İstanbul 1996), Abdullah Ünalın'ın *İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şîa'ya Göre Hadis* adıyla yayınlanan doktora tezi (Ankara 2006), Mahmut Demir'in "Fezâilü's-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şii-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları" adlı doktora tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010) ile; Mehmet Metin Zirek'in "Sekaleyn Hadîsi (Tahlil ve Tenkidi)" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), Koşkar Selimli'nin "Sünnî ve Şii Hadis Kaynaklarına Göre Buniye'l-İslamu Ala Hamsin İslam Esasları Hadisi" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999) ve Mehmet Nuri Yazıcı'nın

“Gadîr-i Hum Rivayetlerinin Hadis İlmî Açısından Değerlendirilmesi” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) adlı yüksek lisans tezlerinde ve pek çok makalede bu durum açıkça görülmektedir.

Bu çalışmaların tamamının aynı nitelikte olmadığına, bazılarının şekil özellikleri ve kaynak kullanımı açısından zayıf kaldığına dikkat çekilmelidir. Bunun yanı sıra dikkatin -belki de akademik çalışmanın tabiatı nedeniyle- tek bir konuya ve/veya rivâyete teksif edilmesi, zaman zaman Şîî düşüncenin temel niteliklerinin gözden kaçırılmasına ve bütüncül bir bakış elde edilememesine veya (hilâfet ve siyaset meselesi gibi) sadece belli bir zâviyenin öne çıkarılmasına sebebiyet vermiştir.

B. İnterdisipliner Çalışma Eksikliği ve Objektiflik Sorunu

İslâmî ilimlerin her bir dalının diğerleriyle kuvvetli ilişkileri vardır ve ilimler arasındaki bu bağlantılar dikkate alınmadan yapılacak çalışmaların ciddî kusurlarla karşı karşıya kalacağı açıktır. Şîî hadis çalışmaları söz konusu olduğunda mesele daha çetrefilli bir hal almaktadır. Zira araştırmacılar hem mezhepler tarihi ve kelâm açısından Şîa hakkında genel malumata sahip olmak hem de Şîî hadis gibi olabildiğince özel bir konuda çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Şîî hadis anlayışının daha alt branşlarında çalışmayı hedefleyen kimselerin ise daha büyük zorluklarla karşılaşacakları öngörülebilir. Burada “genel malumat” ifadesi ile en azından Şîî itikâdının temel meselelerini ve bu çerçevede kullanılan kavramları Şîî kelâm ve mezhepler tarihi kaynaklarından tetkik edebilecek seviyede bu kaynaklara vâkıf olunması kastedilmektedir. Bu çabanın bile tam anlamıyla objektif sonuçlara ulaşmada yeterli olmayacağı da belirtilmelidir. Çünkü Sünnî bir araştırmacı Şîa ile ilgili araştırmalarında her halükarda bazı zihnî ön kabullere sahip olacaktır. İnterdisipliner bakış açısına sahip olmamak ve Şîa gibi ayrı bir inanç ve pratikler dünyasını, bizzat kendi kaynaklarından insaflı bir surette inceleyememek, her biri özel tarihî ve sosyolojik şartlarla şekillenmiş özellikle “hilâfet” ve “takiyye” gibi inanış ve tavırları anlamlandırmada ciddî sorunlar doğurmaktadır. Bu durumun yansımaları Şîî hadis çalışmalarında da görülmekte, mezhebî önyargıların etkisinde ve aceyle, doğrudan hadis ilmîni ilgilendirmeyen konularda tartışmalı hükümlere varılabilmektedir.

C. Kaynak Kullanımı

Akademik araştırmalarda, ele alınan konunun birinci el kaynaklardan çalışılması ilmî bir zorunluluktur. Ancak ülkemizde yapılan Şîa çalışmalarının en temel eksikliği yeterince kaynağın temin edilememesi ve elde edilen kaynakların yerli yerinde kullanılamamasıdır. Şîa ile ilgili eserlerin özellikle Kum, Tahran ve Beyrut gibi ilim merkezlerinde basılıyor olması ve Türkiye’ye -belki de ilginin azlığı nedeniyle- çok fazla getirilmemesi, modern Şîî kaynakların, Arapça’nın yanında özellikle akademisyenlerin çok fazla aşına olmadığı bir dil olan Farsça ile de kaleme alınması gibi sebepler kaynak teminindeki problemlerin başlıca sebepleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte daha da temelde Osmanlı Devleti

ile Safevîler arasında geçmişte yaşanan hâdiseler, yakın zamandaki İran devrimi ve bunun ülkemize etkileri ile Şîa'nın bir mezhep olarak Sünnîler tarafından makbul görülmemesi, ülkemizde Şîi çalışmalarına karşı bir tür önyargı oluşturmuştur. Bu gibi sebeplerden dolayı Şîa ile ilgili çalışma yapmak isteyenlerin ilk karşılaştıkları problem, konu hakkındaki eserlerin temini sorunudur. Özellikle akademik disiplin bakımından daha özel konuların çalışılması gerektiğinde bu zorluk daha da belirgin hale gelmektedir. Mezhepler tarihi ve kelâm sahaslarında etkisi çok fazla hissedilmeyen bu durumun olumsuz etkileri, fıkıh, hadis, tefsir gibi branşlarda hazırlanan özellikle de yüksek lisans tezlerinde açıkça görülmektedir. Sadece Şîa'nın bir meselesine hasredilen çalışmalarda bile tamamen Şîi kaynaklara dayanılmamakta, Sünnî bir bakış açısıyla yine Sünnî kaynaklara dayanılarak çerçevesi çizilen konu, birkaç Şîi esere atıfla incelenmektedir.

Şîa'nın hadis anlayışı veya Ehl-i sünnet ve Şîa arasında tartışmalı olan konularda yapılan hadis merkezli çalışmalarda da benzer sıkıntılar görülmektedir. Özellikle karşılaştırmalı çalışmaların çoğunda *Kütüb-i Erbaa* ve bazı modern çalışmalar olmak üzere oldukça sınırlı sayıda Şîi esere başvurulmuştur. Ana konusu bizzat Şîa olan çalışmalardaki kaynak kullanımı ise daha iyi durumdadır. Özellikle son beş on yıl içerisinde yapılmış olan tez ve kitap çalışmalarının kaynakçaları incelendiğinde, on beş yirmi sene önce yapılan çalışmalardan çok daha fazla ve nitelikli Şîi kaynağın kullanıldığı hemen fark edilmektedir. Ancak çeşitlenen ve zenginleşen bu kaynakların büyük oranda şahsî gayretlerle temin edildiği, İran'da klasik Sünnî edebiyâtın neredeyse tamamını barındıran pek çok Şîi kütüphanenin aksine, Türkiye kütüphanelerinde hala yeterli sayıda ve özel Şîi araştırmalarına imkân verecek nitelikte klasik ve modern Arapça-Farsça eserlerin bulunmadığı ifade edilmelidir. Konu hakkında özellikle İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerindeki geniş literatür ve bunlar içerisinde tercüme edilmeyi bekleyen nitelikli çalışmalar ise şahsî merak ve dikkatler hâricinde nerdeyse hiç bilinmemektedir.

D. Şîa İçindeki Yaklaşım Farklılıklarının Göz Ardı Edilmesi

Sünnî zaviyeden bakıldığında Şîa mezhebinin yeknesak bir yapıya sahip olduğunu düşünmek, çoğu zaman içine düşülen oldukça yanıltıcı bir bakış açıdır. Bu durum öncelikle erken dönem "Firak" kitaplarında görülen farklı Şîi gruplarının (ya da cemaatlerinin), daha sonra da bizzat İmâmîyye (İsnâaşeriyye) içerisinde farklı ekollerin gözden kaçırılmasına yol açar. İmâmîyye dışındaki Şîi fırkalar içerisinde Zeydiyye hâricinde etkili herhangi bir fırkanın bulunmayışı, Şîa araştırmalarının ana ekseninin İmâmîyye'ye kaymasının en önemli nedenidir ve bu durum "Firak" literatüründeki zenginliğin gözden kaçırılmasını bir yere kadar mazur gösterebilir. Ancak özellikle İmâmîyye içerisinde oldukça belirgin temayüller olan Ahbâriyye ile Usûliyye'nin, yeterli düzeyde akademik araştırmaya konu olmayışı ve Şîi hadis anlayışına dair metinlerde yeterince referans noktası olarak görülmeysi ciddi bir eksikliklerdir. Nitekim Türkiye'deki Şîi hadis çalışmalarının büyük kısmında da bu

iki ekolün ayrıştıkları (örneğin haber-i vâhid, sahih hadis tanımı, mevcut hadis literatürünün durumu gibi) konular çoğunlukla gözden kaçmış, mezkûr konularda Şîa içerisinde herhangi bir fikrî ayrılık yokmuş gibi konu ele alınmıştır. Halbuki sadece bu ekoller arasında değil, tarihî seyir içerisinde bir ekole mensup âlimler arasında bile birtakım farklılıkların bulunması tabiidir. Bunun yanı sıra Sünnî ilimler tarihinde olduğu gibi Şîî düşünce içerisinde de izleri takip edilebilecek olan mütekaddimûn-müteahhirûn ayrımının Türkiye'deki Şîî hadis çalışmalarında pek dikkate alınmadığı görülmektedir.

E. Teknik Kusurlar: Okuma Yanlışları Örneği

Türkiye'deki Şîî hadis çalışmalarında en çok görülen eksikliklerden biri bazı teknik meselelerdeki kusurlardır. Özellikle râvi, müellif ve kitap isimlerinde rastlanan, ihtisas sahiplerinin yapması mazur karşılanamayacak okuma yanlışları çok yaygındır. Tabii ki isimlerin zabtında tam anlamıyla bir isabet sağlamak her zaman mümkün değildir, ancak bizzat râvi isimlerinin zabtı için kaleme alınan klasik Sünnî ve Şîî eserlere,⁵ atfı yapılan eserlerin mukaddimelerine ve muhakkiklerin notlarına başvurmak, ayrıca konu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgilenen ansiklopedi maddelerini⁶ incelemek suretiyle bu hatalardan bir noktaya kadar kurtulmak imkân dâhilindedir.

Ülkemizde Şîa'nın hadis anlayışına dair kaleme alınan çalışmalarda yanlış zabtedilen isimlerin fazlaca yer alması, isim zabtlarındaki hatalara özel olarak dikkat çekmeyi zorunlu kılmıştır. Bu yanlışlar yüksek lisans seviyesinde bir yere kadar mazur görülebilirse de, özellikle doktora ve doktora sonrası çalışmalarda daha dikkatli olunması gerektiği aşikardır. Nitekim hataların yüksek lisans çalışmalarında daha fazla görülmesi, ileri aşamalarda yapılan çalışmalarda konuya daha fazla özen gösterildiğini hissetmektedir. Burada, sadece sıkça tekrar edilen bazı yanlışlara dikkat çekmek gerekirse, râvi isimlerinde “Ebân b. Tağlib” yerine “Ebân b. Tağleb”, “Ebû Basîr” yerine “Ebû Busayr”, “Zürâre” yerine “Zerâre”, “Rifâ'a” yerine “Rufâ'a”, “Dihkân” yerine “Dehkân”, “Büreyd” yerine “Berîd” yazılması zikredilebilir. Müellif isimlerinde yapılan yanlışlara “Ayyâşî” yerine “İyyâşî/Ayâşî”, “İbn Şehrâşûb” yerine “İbn Şehr Eşvâb”, “Hillî” yerine “Hullî”, “İbn Kûlûye/Kûleveyh” yerine “İbn Kavleviyyeh”, “Mişkînî” yerine “Müşkînî”, “Tüsterî” yerine “Tesettürî” yazılması örnek olarak verilebilir. Kitap isimlerinde ise “*el-Udde*” yerine “*İdde*”, “*Munteka'l-cümân*” yerine “*Munteka'l-Ceman*”, “*Muhtelifü's-Şîa*” yerine “*Muhtelifu's-Şîâ*” yazılması, dikkat çeken hatalardandır.

5 Şîî dünyada konu hakkındaki en dikkat çekici eserlerden biri Allâme Hillî'nin (ö. 726/1325) *İzâhu'l-İstibâh* (nşr. Muhammed el-Hasûn, Kum 1411) adlı çalışmasıdır.

6 Özellikle *Encyclopaedia Iranica* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* bu ihtiyacı büyük oranda karşılamaktadır.

F. Tekrarlar

Cumhuriyet Türkiye'si'nde yapılan Şii hadis çalışmalarında dikkat çeken bir diğer husus müteârife haline gelen tekrarlardır. Özellikle neredeyse her çalışmada Şîa'nın lügat ve istilah bakımından incelenmesi; temel ilgisi Şîa olan çalışmaların çoğunda bazı Şii fırkalara temas edilmesi, *Kütüb-i Erbaa*'nın tanıtımı ve bu eserlerin müelliflerini hayatları ve Şii hadis usûlünde yer alan bazı kavramların tanımları gibi muhtelif alanlarda dikkat çekici oranda tekrarlar bulunmaktadır. Bu tür tekrarlar özellikle ülkemizde pek fazla akademik araştırmaya konu teşkil etmeyen Şîa hakkındaki temel bilgileri vermesi bakımından faydalıdır. Ancak bu durum, yeni açılımlarla ve birikimli olarak ilerlemesi beklenen bir akademik araştırma alanı açısından pek de olumlu bir görünüm arz etmemektedir.

Ülkemizdeki Şii hadis çalışmalarında bazı konular ısrarla tekrar edilirken, Şii hadisi anlamak bakımından hayatî önemi hâiz pek çok meseleye oldukça geç bir dönemde temas edilmiştir. Özellikle bu çalışmaların yaklaşık kırk yıllık bir geçmişi olduğu düşünüldüğünde *Kütüb-i Erba'a* öncesi Şii hadis edebiyatı, Şii hadis edebiyatının bazı türleri, Şii düşüncede cereyan eden haber-i vâhid tartışmaları, tevsik metotları gibi bazı konulara ancak son birkaç sene içerisinde temas edilebilmiş olması önemli bir eksikliklerdir.

Yukarıda zikredilen özelliklerin dışında işaret edilmesi gereken noktalar da vardır. Öncelikle Türkiye'deki Şîa çalışmalarının daha ziyâde mezhepler tarihi ve kelim ilimleri çerçevesinde ilerlediğini tespit etmek gereklidir. Bunun en belirgin sebebi ise akademinin, tarih boyunca ilmî anlamda ve özellikle itikât sahasında hız kesmeden devam eden Sünnî-Şii mücadelesini daha yakından ve bizzat Şîa'nın kaynaklarına dayanarak tanıma arzusu olmalıdır. Hadis ilmi açısından bakıldığı zaman hem bu tanıma arzusunun hem de Hanefilik, Mâlikîlik, Şâfilik ve Hanbelilik gibi fikhî; Mu'tezile, Matürîdîlik gibi itikâdî ekollerin hadis anlayışlarını ele alan çalışmaların artmasının, Şîa ve Şii fırkalar hakkındaki çalışmalara ivme kazandırdığını söylemek mümkündür.

Şîa'nın hadis anlayışı hakkında yapılan altısı doktora, biri doçentliğe takdim, on üçü yüksek lisans tezi ve beşi kitap olmak üzere yirmi beş çalışmanın, ülkemizdeki yüksek lisans programlarının 1980 sonrası başlamış olmasının da etkisiyle 1990'lı (ikisi doktora, beşi yüksek lisans tezi, biri kitap, toplamda sekiz çalışma) ve 2000'li (üçü doktora, sekizi yüksek lisans, dördü kitap, toplamda on beş çalışma) yıllarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Son yıllarda doktora sonrası çalışmaların yapıyor olması da dikkat çeken bir diğer noktadır. Özellikle 2008-2011 seneleri arasında yayınlanan dört kitap çalışması, bu ilginin daha ciddi bir ilmî seviyeye çıktığını göstermektedir. Ancak her şeye rağmen Şii hadisin pek çok meselesi doktora düzeyinde ele alınmayı beklemektedir.

Şîa ve hadis alanındaki tez çalışmalarının sekizinin Ankara'da hazırlanmış olması, Şii hadise yönelik ilginin, en azından bir oranda hadis sahasındaki yeni

arayışlarla ilgisinin olduğunu düşündürmektedir. Şii hadis anlayışı hakkında birden fazla tez yöneterek konuya önem veren bazı danışmanların gayretleri ise sistemli bir projenin ürünü olmaktan ziyâde, Şii hadis anlayışını tanımaya yönelik çabalar olarak değerlendirilmek durumundadır.

II. Teklifler

Ülkemizdeki Şii hadis çalışmalarının akademik niteliğinin giderek yükseldiği görülmektedir. Özellikle son yıllarda yüksek lisans tezlerinin kalitesi gözle görülür biçimde artmış, konu ile ilgili doktora ve doktora sonrası çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tespit edilebilen yirmi beş çalışma içerisinde doğrudan Şia'nın hadis anlayışına yönelik olanlarının daha ziyade usûl ve ricâl konularına yoğunlaştığı, Ehl-i sünnet ve Şia arasında tartışmalı olan konularda yapılan çalışmaların ise tarih boyunca çoğunlukla görülenin aksine polemik  sl bundan ilmî bir zemine doğru seyrettiği gözlenmektedir.

Gün geçtikçe daha hususi meselelerin ele alındığı Şii ricâl ilmi ile ilgili çalışmalarda belli bir seviyeye gelinmiştir. Bununla birlikte ricâl ilminin bizzat kendisi hakkında klasik ve modern Şii düşüncedeki tartışmalar, tevsik metotları, cerh sebepleri,  ne çıkan Şii müelliflerin cerh-ta' dil yöntemleri, hem Sünniler hem de Őiler tarafından makbul addedilen râvilerin durumu ve riv yetleri, ricâl bilgisinin intik li gibi pek çok mesele h l  çalışılmayı beklemektedir. Öte yandan Şii hadis edebiyatının gelişimi meselesi de ilgi çekici bir çalışma alanıdır. Zira Sünni hadis edebiyatından daha geç bir dönemde teşekkül ettiği düşünülen bu k llyatın, özellikle "Dört Yüz Asıl", *Kütüb-i Erba'a*  ncesi eserler gibi erken örnekler bağlamında müstakil olarak ele alınması ve tarihî süreç içerisinde hangi aşamalardan geçerek günümüzdeki halini aldığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tür bir çalışmanın, ricâl (veya "Fihrist" ve "el-Fev id 'r-ricâliyye" tarzı kitaplar gibi alt türler), usûl, şerh türleri gibi bağlamalarda yapılması da mümkündür. Ayrıca hem cerh-ta' dil eserlerinin hem de rivâyet derlemelerinin Sünni dünya ile karşılıklı olarak ele alınmasının gerekliliği de aşıkardır.

Şii hadis usûlü ve bu us l n meseleleri, Ahb riler ve Us liler gibi Şii düşünce ekollerinin hadise yaklaşmalarının mukayesesi, belli-başlı klasik ve modern Şii âlimlerin hadise yaklaşmaları, dönem karşılaştırmaları, temel Şii kaynaklarındaki hadis anlayışlarının ve rivâyetlerin değerlendirilmesi, iki mezhebin ayrıştığı noktalardaki itikâdi ve fikhî hadisler veya her iki tarafça benimsenen ancak yorumları farklılık arz eden rivayetler bağlamında şekillenecek yeni çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Şii kelâm, tefsir ve mezhepler tarihi kaynakları da hadis ilmi bakımından çalışılmayı beklemektedir. Özellikle kelâm ve tefsir kaynaklarında Şii düşünceyi tahkim amacıyla Şii hadis usûlünü bile zora sokacak rivayetler rahatlıkla kullanılmakta, çelişkili rivayetlere yer verilebilmekte, ihtiyaç duyulduğu takdirde Sünni kaynaklardaki rivayetler de sıhhat durumları dikkate alınmaksızın isti'mal

edilebilmektedir. Örneğin, önceleri Sünnî iken sonradan Şii düşüncüyü benimsemiş olan Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî'nin (ö. 320/932) tefsiri (ki bunun üzerine aşağıda tanıtılacak olan bir yüksek lisans tezi yapılmıştır) ile Ebü'l-Hüseyin Ali b. İbrâhim el-Kummî'nin (ö. III.-IV./IX.-X. yüzyıl) tefsiri bu açıdan rahatlıkla çalışılabilecek erken tarihli metinlerdir. Benzer çalışmaların erken tarihli kelâm ve "Reddiye", "Firak" literatürleri bağlamında yapılması da imkân dâhilindedir.

III. Şîa'nın Hadis Anlayışı ile İlgili Kitap ve Tezler: Tasvir ve Tahliller

Çalışmanın bu kısmında Şîa'nın hadis anlayışı ile ilgili Cumhuriyet Türkiye'sinde kaleme alınan yüksek lisans, doktora ve doçentlik takdim tezleri ile akademik niteliği hâiz diğer eserler hakkında değerlendirme yapılmaktadır. Bu eserler, on yedisi "Şîa'nın Hadis Anlayışı ile Doğrudan İlgili Çalışmalar" ve sekizi "Ehl-i Sünnet ve Şîa Arasında Tartışmalı Olan Konularda Yapılan Çalışmalar" olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Kronolojik olarak sıralanan eserler anahatlarıyla tanıtılmış, ardından bu çalışmaların dikkat çeken yönlerine dair birtakım mütalaalar zikredilmiştir. Çalışma Türkçe tez ve kitap çalışmalarıyla kayıtladığı için, Türk araştırmacılar tarafından yabancı dillerde yapılan çalışmalar burada ele alınmamıştır. Zaten bu durumun çok fazla örneğinin olmadığı da ifade edilmelidir.⁷

A. Şîa'nın Hadis Anlayışı ile Doğrudan İlgili Çalışmalar

1. Cemal Sofuoğlu, "Şîa'nın Hadîs Anlayışı" ⁸

Çalışmasının önsözünde müellif, kaynaklara ulaşmada birtakım zorluklarla karşılaştığını ve bu sıkıntıyı Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye ve Tâlib er-Râfîî'nin şahsî kütüphanesi ile aşmaya çalıştığını belirtir. Nitekim tezin kaynakçası gözden geçirildiğinde, tasvirî bir tez çalışması için yeterince kaynağa başvurulduğu görülmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Şîa kelimesinin sözlük ve terim anlamları verilmiş, daha sonra bir mezhep olarak Şîa'nın doğuşu ele alınmış, mezhebin tarihî seyri verilerek bölüm sonlandırılmıştır (s. 1-47). İkinci bölümde Şîa'nın genel olarak Kur'ân ve hadislere bakışı, hadis uydurma faaliyetleriyle ilişkisi, metin tenkidi, hadis ricâli (burada özellikle Şîa'nın sahâbeye bakışı ele alınır, bkz. s. 73-100), hadislerin tedvin ve tasnifi ile Şîa'nın dört temel kaynağı hakkında bilgi verilmiştir (s. 48-120). Üçüncü bölümde ise Şîa'da hadis usûlü ele alınmıştır (s. 121-163). Eserin doğrudan hadis ile ilgili en geniş bölümü burasıdır. Bu bölümde yazar hadislerin taksimi çerçevesinde kırk altı hadis türünden kısa

7 Konu hakkındaki tek kitap örneği Serdar Demirel'in Malezya'da hazırladığı "Ulûmü'l-hadis beyne Ehlî's-sünne ve'l-cemâa ve's-Şiati'l-imâmiyyeti'l-isnâ 'aşeriyye" adlı doktora tezidir (IIUM Press, Malaysia, 1430/2009). Bu eser yakında zamanda Türkçeye kazandırılmıştır, bkz. *Ehl-i Sünnet İle İmâmiyye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadis İlimleri*, çev. A. Alparslan Tunçer, İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2014, 398 s.

8 Doktora tezi, danışman Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1977.

tanımlarla bahsetmiş, daha sonra hadis râvilerinin niteliklerine ve tahammül yollarına değinmiştir. Eserin sonuç kısmında ise Şîa ile Ehl-i sünnet arasındaki farklılıklar vurgulanmış, Şîa'nın sahâbe algısı tenkit edilmiş ve bazı tavsiyelerde bulunulmuştur.

Şîi hadis çalışmalarının ilk örneği olan Sofuoğlu'nun çalışmasında Şîi hadis musannefâtının doğuşuna dair bilgiler verilmesine (s. 108-109) ve *Kütüb-i Erbaa* nispeten ayrıntılı olarak incelenmesine rağmen (s. 109-120) söz konusu kitapların temeli sayılan ve Şîi müelliflerce büyük önem atfedilen *Dört Yüz Asıl*'a ve *el-Kâfi* öncesinde kaleme alınan eserlere yer verilmemiştir. Bu durum eserin en temel eksikliğidir. Bunun yanı sıra genel olarak çalışmanın tamamında, özel olarak da Şîi hadis usûlünün ele alındığı bölümde Şîa'nın temel düşünce ekolü olan Ahbârîler ile Usûlîlerin hadise yaklaşımlarındaki farklılığa değinilmemiştir. Eserin pek çok yerinde Sünnî bakış açısını tahkim etmeye yönelik açıklamalar yer almakta ve bu açıklamalar Şîi hadisle ilgili bilgilerin verilmesinin ardından sayfalarca sürebilmektedir (mesela bkz. s. 91-96). Öte yandan zaman zaman Sünnî eserlerde Şîa'ya izâfe edilen görüşler, herhangi bir açıklama yapılmadan alıntılanmış ve bunlar üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur (s. 54-57; aynı durum uydurma hadislerin ortaya çıkışının ele alındığı yerde de söz konusudur bkz. s. 62 vd.). Alanında ilk olduğu için genelde dağınık bir görüntü arz etmesine ve yukarıda işaret edilen problemlerine rağmen Sofuoğlu'nun çalışması Türkiye'deki Şîa çalışmalarını başlatması hasebiyle önemlidir ve muhtemelen söz konusu problemler bu durumdan kaynaklanmıştır.

2. Cemal Sofuoğlu, "Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme"⁹

Çalışma Şîi kaynaklara dayanması ve özel bir konuyu ele alması bakımından dikkat çekicidir. 102 sayfa hacmindeki bu çalışmasının giriş kısmında müellif, hadis musannefâtının doğuşuna temas etmiş, ardından Küleynî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durmuştur (s. 1-8). Eserin birinci bölümü *el-Kâfi*'nin içeriğine dairdir (s. 36-91) ve yer yer bu tasvirî anlatımın dışına çıkılarak Kur'ân'ın tahrifi gibi bazı konularda Şîi görüşler tenkit edilmiştir. "Hadis Usûlü Açısından el-Kâfi" başlıklı ikinci bölümün ise sadece 93-97 ve 98. sayfalarında *el-Kâfi* ile ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Doktorasını da Şîi hadis anlayışı üzerine yapan Sofuoğlu'nun bu çalışması, Küleynî'nin *el-Kâfi*'si gibi daha özel bir konuyu ele almasına rağmen derinlikli bir görünüm arz etmemektedir. Kaynak kullanımı bakımından doktora tezinin gerisinde kalan tezde bazen müttehem râviler konusunda olduğu gibi sayfalarca herhangi bir esere atf yapılmadan konuya devam edilmekte (s. 23-28), bazen aynı eserden sayfalarca alıntı yapılmakta (s. 41-44), bazen *el-Kâfi*'de yer alan bir ifade için ikinci el kaynaklar verilmektedir.¹⁰ Ancak eserin temel eksikliği

9 Doçentlik tezi, Ankara, 1982.

10 Süleyman Ateş'in makalesine işaret edilmektedir (s. 58, dp. 1).

her şeye rağmen kaynak kullanımındaki bu problemler değil, *el-Kâfî*'nin hadis ilmi açısından yeterince değerlendirilememiş olmasıdır. Zira çalışmanın “Hadis Usûlü Açısından el-Kâfi” adlı ikinci bölümünde sadece beş sayfa kadar *el-Kâfî* ile ilgili mesâile dikkat çekilmiştir. Ancak sıhhat, ittisal, tahdîs lafızları açısından *el-Kâfî*’deki isnâdların durumu, Küleynî’nin kullandığı hadis usulü kavramları, rivayetlerin sıhhatine dair Şîî düşünce içerisindeki farklı yaklaşımlar, *el-Kâfî*’nin muhtemel kaynakları gibi konulara hiç temas edilmemiştir.

3. Ahmet Çolak, “Şîa Hadis Alma Usulünde İlk Raviler”¹¹

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümü olan “Şîa ve Hadis” başlığı altında “Şiiilik”, “Şîa’da Hadis”, “Şîa’ya Göre Fırkay-ı Nâciye” ve “Şîa’da İmamet Meselesi ve İmamlar” alt başlıkları yer alır. Bu bölümün temel hedefinin genel olarak Şîa mezhebi hakkında bilgi vermek olduğu anlaşılmaktadır. “Ashab-ı Kiram” başlığını taşıyan ikinci bölümde Şîa ile Ehl-i sünnet’in sahâbe telakkileri ele alınmaktadır (s. 51-83). Üçüncü bölümde ise Şîa’nın ashâba ve Hulefâ-i râşidîn’e yaptığı itirazlar ele alınmaktadır. Tezin isminde kastedilen ilk râvilerin, ashâb olduğu görülmektedir.

Çalışma esnasında kullanılan üslup yer yer oldukça mahkum edicidir ve bu haliyle eser genel olarak Ehl-i sünnet’in ashâb savunusu görünümü arz eder. Bunun yanı sıra çalışma esnasında Sofuoğlu’nun tezlerinin görülmediği ve Şîî kaynakların yeterince kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki kaynakçadaki 95 eserden sadece 10 kadarı Şîî kaynaklardan olup bu durum tez açısından ciddi bir sorundur. Kaynakçanın bu yönü, müellifi Sünnî eserlerden hareketle yorumlarda bulunmak zorunda bırakmıştır.

4. Ahmet Bedir, “İsnaaşeriye Şîası ve Hadis Usulü”¹²

Çalışmanın giriş ve birinci bölümlerinde Şîa kavramı ve bir mezhep olarak Şîa’nın ortaya çıkışına etki eden unsurlar ele alınmıştır (s. 1-62). İkinci bölümde İmâmîyye Şîa’sının itikâdî esaslarına ve Ehl-i sünnet’le ortak noktalarına temas edilmiştir (s. 64-88). Üçüncü bölüm ise Şîî hadis usulüne ayrılmıştır (s. 90-132).

Üçüncü bölümün ilk kısmında yazar, genel olarak Sünnî eserlerden hareketle hadis ve sünnet kavramlarına yer vermiş (s. 91-97), ardından da Âmilî’den nakille rivâyet keyfiyeti konusuna değinmiştir (s. 98-101). Nitekim yazar henüz önsözde Şîî hadis usulünün Bahâüddîn el-Âmilî’nin (ö. 1031/1622) eserlerinden hareketle ele alınacağını belirtmiştir. Şîî hadis musennefâtının doğuşu ve Şîa’nın önemli eserlerine temas edilen yerde *Kütüb-i Erba’a* öncesi eserlerden ve özellikle de *Dört Yüz Asıl*’dan söz edilmemiştir ve eserin belki de en dikkat çeken eksikliği budur. *el-Kâfî*’nin tanıtımında ise Sofuoğlu’nun doçentlik tezine sadece işaret etmekle

11 Yüksek Lisans tezi, danışman İbrahim Canan, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

12 Yüksek Lisans tezi, danışman İbrahim Canan, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

yetinilmiştir. Bir farklılık olarak çalışmanın bu kısmında *Kütüb-i Sitt'e*ye ilaveten Dârimî ve Mâlik'in eserleri ile *Kütüb-i Erba'a*'nın fihristleri, karşılaştırma imkanı verecek şekilde tablo halinde sunulmuştur. Çok kullanışlı olmasa da bu tablo, Sünnî ve Şîî eserlerin içerikleri hakkında genel bir bilgi vermesi bakımından önemlidir (s. 110-112). Râvi tabakaları büyük oranda Sofuoğlu'nun makalesinden hareketle ele alınmış, mervî başlığı altında hadisler sınıflandırılarak kısa tanıtımlarla işlenmiştir (s. 120-129). Çalışma, hadis uydurma faaliyetlerine temasla son bulmuştur.

Bedir'in yüksek lisans tezi, konu hakkında yapılan en ciddi çalışmalardan biridir. Eser, ilk doksan sayfasında ana konuya giriş yapılmamasına ve bazı eksikleri olmasına rağmen hem kullanılan dengeli üslup hem de sistematığı ve kaynak kullanımını bakımından dikkate değer bir çalışmadır.

5. Cahit Kutlu, “Şiânın Hadis Vaz'ındaki Rolü”¹³

Çalışmanın birinci bölümünde Şîa kavramı, Şîa'nın ortaya çıkışı ve Şîî fırkaları ele alınmakta (s. 12-54), ikinci bölümde Şîa'nın itikâdi görüşlerine yer verilmektedir (s. 55-86). Üçüncü bölümde Şîa'nın önde gelen bazı muhaddislerine kısaca değinilmiş (s. 87-95), sonrasında ise mevzû hadis kavramına ve konu hakkında on dokuz müellif tarafından yazılan eserlere temas edilmiştir (s. 95-143). Çalışmanın dördüncü bölümünde ilk hadis uydurucularına, sonra Şîa'nın hadis vaz'ındaki yerine Sünnî ve Şîî kaynaklardan hareketle işaret edilmektedir. Çalışmanın sonraki kısmında ise muhtasar olarak Sünnî ve Şîî hadis usûlü anlayışlarına (s. 172-183), Şîa'nın Kur'ân algısına ve hadis vaz'ı faaliyetlerine dair bazı örneklere yer verilmiştir (s. 183-192).

Öncelikle tezin birinci ve ikinci bölümlerinde verilen bilgiler ana konuya girişi geciktirmiştir ve gereksiz ayrıntılar barındırmaktadır. Mevzu hadis edebiyatına tahsis edildiği anlaşılan üçüncü bölümün girişinde önde gelen bazı Şîî muhaddislere değinilmesi ise tasnif bakımından isabetli gözükmemektedir. Tezin başlığı ile uyum arz eden yegane yer olan dördüncü bölümde Sünnî ve Şîî müelliflerin kanaatlerinin kronolojiye de dikkat edilmeksizin karışık bir halde verilmesi konu takibini zorlaştırmaktadır. Son bölümdeki usûl mukayesesi ise fazlaca yüzeysel kalmıştır ve konu ile alakalı değildir. Çalışmada bazı Şîî kaynaklar kullanılarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmışsa da, 156-166. sayfalar örnek alındığında bazı isimlerin yazımında kritik hatalar yapıldığı görülmektedir.¹⁴

13 Yüksek Lisans tezi, danışman Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

14 “Mâmekânî” yerine “Mâmakâmî” (s. 158, 159); “İbn Mihrân” yerine “İbn Muhran” (s. 159); “Cemâ'a b. Sa'd el-Cu'fi” yerine “Cemâtu'bnû sad el-Cuaffi” (s. 159); “Keşşî” yerine “Kişşî” (s. 159, 164, 165); “Rifâ'a” yerine “Rufâ'a” (s. 164); “İbn Şehrâşûb” yerine “İbn Şehr Eşvâb” (s. 165); “Hür el-Âmilî” yerine “Hurmu'l-Âmilî” (s. 165, dp. 630); “Fatahiyye” yerine “Fathîyye” (s. 166); “Ebû Basîr” yerine “Ebû Busayr” (s. 166) yazılması gibi.

6. Necmettin Oğur, “Şîa'da Ricâl İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar”¹⁵

Türkiye’de Şîi ricâl ilmi hakkında yapılan ilk çalışma olan bu tezin giriş kısmında genel olarak Şîa ve Şîi hadis anlayışı hakkında bilgi verilmiştir (s. 10-27). Birinci bölüm “Şîa'da Ricâl İlmi Kavramı ve Ricâl İlmine Karşı Tutumlar” başlığını taşımaktadır ve burada yazar tamamıyla Şîi kaynaklara dayanarak muhtasar-müfîd bir surette başlıktaki konulara yer vermiştir (s. 29-48). Çalışmanın ikinci bölümü “Şîa'da Ricâl İlminin Doğuşu” ve “Şîa'da Ricâl İlminin Gelişimi” başlıklarıyla Şîi ricâl ilminin tarihî gelişimine ayrılmış (s. 50-71), üçüncü bölümde ise Şîa'dan ricâl alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir (s. 72-141).

Oğur'un çalışması hadis ilminin bir alt branşı olan cerh-ta'dîl ilmini Şîa'da incelemekle oldukça önemli bir adım atmıştır. Her ne kadar çalışma ricâl ilminin konularına ve *el-fevâidü'r-ricâliyye* tarzındaki kitaplara yer vermeme,¹⁶ yeterli tahlil-tartışma unsurları içermeyip problematik zaviyeden uzak kalma gibi eksiklikler taşısa da, tamamen Şîi kaynaklara dayanması, tasvirî ve objektif bir dil kullanmaya özen göstermesi bakımından dikkat çekicidir ve Şîi cerh-ta'dîl ilmi hakkındaki boşluğu genel olarak doldurmuştur.

7. Aytekin Yıldız, “Zeyd b. Ali ve Müsned'i”¹⁷

Şîa mezhebi içerisinde yer alan Zeydiyye'nin imâmı Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740) *Müsned'i* hakkındaki çalışmanın birinci bölümü Zeyd b. Ali ve dönemine tahsis edilmiştir (s. 1-31). İkinci bölümde Zeyd b. Ali'ye nispet edilen *Müsned* ayrıntılı olarak tahlil edilmektedir (s. 31-99).

Çalışmada, *Müsned'in* Zeyd b. Ali tarafından kaleme alınmamış olsa da, bizzat ondan nakilde bulunan Amr b. Hâlid'in derlemesiyle bir araya getirildiği, dönemin yazım üslûbunu taşıdığı, günlük hayatta karşılaşılan problemlere ilişkin Hz. Ali ve Zeyd b. Ali'nin fetvalarını içerdiği ve bu haliyle dahi oldukça önemli olduğu belirtilir. Yazarın tasvirî bir nitelik arz eden çalışmasında müesses hadis usûlü meselelerini *Müsned'de* göstermeye çalışması ve eseri, derlendiği hicrî II. asır özelinde hadis tarihi açısından bir yere yerleştirmeye gayret etmemesi en temel eksiklikler olarak dikkat çekmektedir.

8. Kadir Demirci, “Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı”¹⁸

Zeydiyye'nin hadis anlayışı ile ilgili ilk çalışma olan tezin girişinde Zeydî kaynaklar ve genel olarak Zeydiyye hakkında bilgi verilmiştir (s. 1-51). Birinci

15 Yüksek Lisans tezi, danışman İbrahim Canan, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

16 Mehmet Eren, *Şîa'da Hadis Ricâlî İlmi, Kaynakları ve Konuları*, Konya 2010, s. 9.

17 Yüksek Lisans tezi, danışman Tevhid Bakan, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

18 Doktora tezi, danışman Hayri Kırbaoğlu, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

bölümü Zeydî muhaddisler ve Zeydî hadis literatürüne tahsis edilen çalışmanın (s. 52-112) ikinci bölümü, “Zeydiyye’ye Göre Haber Çeşitleri ve Bilgi Değeri” adını taşımaktadır. Burada sünnet, haber, haber çeşitleri, haberin bilgi değeri, râvide bulunması gereken şartlar, haberin muhtevası ile ilgili şartlar, nesih, Hz. Peygamber’in fiilleri ve tercih konuları ele alınmıştır (s. 113-175). Üçüncü bölümde ise Zeydiyye’de metin tenkidi konusu işlenmektedir (s. 175-269).

Tezin kaynakçasındaki “Zeydî Kaynaklar” alt başlığından anlaşıldığı kadarıyla tez, çoğu Yemen-San’a’da neşredilen Zeydî kaynaklara müracaatla yazılmıştır (s. 275-280) ve bu durum tezin en belirgin ve olumlu özelliklerinden biridir. Zeydiyye’de metin tenkidinin oldukça merkezî bir konuma sahip olduğunu düşündüren ve bu yönde bazı çağdaş yazarlardan uzun alıntılar yapan (mesela bkz. s. 196-226) tezde, Zeydî hadis usûlünün temel kavramlarının gelişimi, farklı dönemlerdeki kullanımları gibi konulara değinilmemiştir. Tasvirî bir nitelik taşıyan çalışmanın son bölümünde, Zeydî âlimlerin değerlendirmede bulunduğu hadislerin Sünnî kaynaklarda nasıl geçtiğinin (veya hangi Sünnî kaynaklarda yer aldığı) gösterilmesi okuyucunun istifadesini artırmıştır.

9. Abdullah Ünalın, *Şia’da Hadis Usûlü*¹⁹

İsminden anlaşılacağı üzere Şii hadis usûlünü ele alan çalışma, konu hakkında neşredilen ilk derli-toplu kitaptır. Çalışmanın girişinde Şîa’nın doğuşuna yer verilmiş (s. 13-25),²⁰ birinci bölümde ise sünnet ve usûl-i hadis konularına temas edilmiştir (s. 27-33). “Hadisin Tedvini (İlmu Dirayeti’l-hadis)” başlığını taşıyan ikinci bölümde Şîa’ya göre hadislerin yazılması ve derlenmesi konusu incelenmiştir (s. 35-65). Eserin üçüncü bölümünde ilmü’r-ricâl, “İlmu Rivayeti’l-Hadis” başlığı altında ele alınmış ve burada özellikle râvi tabakaları ile tevsîk yöntemleri işlenmiştir (s. 67-107). Dördüncü bölümü hadis çeşitlerine ayrılan çalışmanın (s. 109-164) beşinci bölümünde cerh-ta’dîl meseleleri muhtelif başlıklar altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur (s. 167-210).

Şii hadis usûlünü ele alması bakımından gerçekten önemli bir adım olan *Şia’da Hadis Usûlü* adlı eserin birinci bölümünün sadece altı sayfa olması; “İlmu Dirayeti’l-hadis” kavramı ikinci bölüme başlık olarak seçilmesine rağmen, bölümün içeriğinde sadece hadis tedvinine yer verilmesi; tek bölümde işlenmesi uygun olan konuların üç ve beşinci bölümlerde ayrı ayrı ele alınması ve beşinci bölümde bölüm başlığı ile uyumayan unsurlara yer verilmesi şekil bakımından en dikkat çekici eksikliklerdir. Bununla birlikte eserde özellikle Şîa hakkındaki bir çalışma açısından oldukça kritik olan yazım yanlışlarına rastlanmaktadır.²¹

19 İstanbul: İşrak Yayınları, 2008, 232 s.

20 Burada verilen bilgiler aynı yazarın *İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şia’ya Göre Hadis* adıyla neşredilen (Ankara 2006) doktora tezi ile birebir aynıdır (s. 25-32).

21 Bazı hatalı kullanımlar için bkz. “Hillî” yerine “Hullî” (s. 33, 73, 93, 101, 114, 168 vd.); “Ebû Zehv” yerine “Ebû Zehuv” (s. 43, dp. 74); “Ebû Zer el-Gıfârî” yerine “Gaffarî” (s. 52); “Süleym ➤

Ancak eserde bunlardan daha vahim bazı hataların bulunduğu Bekir Kuzudişli'nin şu ifadelerinden anlaşılacaktır:²²

Bir hadisin mütekaddimün dönemi âlimlerince sahih sayılmasının ölçütleri Bahâî'den (ö. 1030/1620) nakledilirken onların *Usûlü erbeü mie'nin/Dört yüz asl'*ın çoğunda bulunması ifadesi “dört yüz usûl kaidelerinin bu haberlerin çoğunda bulunması” şeklinde anlaşılmış ve bu usûl kaidelerinin çok meşhur olduğu söylenmiştir.²³ Bir sonraki maddede de bu hadislerin muteber pek çok senetle bir iki veya daha fazla usûl kaidelerinde kullanıldığı kaydedilmiştir.²⁴ Müellif bir sonraki başlıkta yine Bahâî'den naklen aynı bilgileri zikretmektedir. Ancak orada *Usûlü erbeü mie/Dört yüz asıl*, öncekinden farklı olarak dört yüz bin hadis olarak belirlenmiştir.²⁵ Şîa ile ilgili bir çalışmada bulunması arzu edilmeyen bu hatadan daha vahimi, müellifin iki yerde On iki imamın ismini birbirinden farklı ama her ikisini de yanlış olarak kaydetmesidir. Ünalın bir yerde On iki imam arasına Muhammed b. el-Hanefiyye'yi katıp son İmam Muhammed b. Hasan'ı zikretmemiş,²⁶ başka bir yerde ise Zeydîlerin İmamı Zeyd b. Ali'yi listeye dâhil edip Hz. Ali'yi dışarıda bırakmıştır.²⁷

Değerlendirmelerden anlaşıldığı kadarıyla Ünalın'ın çalışması kitap tarzındaki ilk eser olması bakımından önem arz etse de, içeriği bakımından birçok sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca, eserin Gurayfî'nin *Kavâidü'l-hadîs'*²⁸ ile konuların hem tasnifi hem de işleniş bakımından ileri boyutta benzerlik gösterdiğine de dikkat çekilmelidir.

10. Nigar Bacak, “İmâmiyye Şîa'sında Sahabe Anlayışı”²⁹

Çalışmanın giriş kısmında Şîa ve Ehl-i sünnet kavramlarına yer verilmiş (s. 1-14), birinci bölümde Şîa ve Ehl-i sünnet'in sahâbe anlayışları incelenmiştir (s. 16-33). İkinci bölümde ise önce Ehl-i beyt kavramı işlenmiş, ardından Şîa'nın Hz.

b. Kays” yerine “Selim b. Kays” (s. 57, dp. 136); “Zürâre” yerine “Zerâre” (s. 113); Tûsî *el-Udde* adlı eseri yerine “*Idde*” (s. 119, 146); “Tüsterî” yerine “Tesettürî” (s. 105, 159, 181); “Hûî” yerine “Hav'î” (s. 93, 107). Bu eserde ve burada değerlendirmeye tâbi tutulan çalışmalardaki râvî isimlerinin zabtunda genellikle Allâme Hillî'nin *İzâhu'l-iştibâh* adlı eserinden istifâde edilmiştir.

22 Bekir Kuzudişli, *Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad*, İstanbul: BSR Yayın Grubu, 2011, s. 19-20.

23 Ünalın, *Şîa'da Hadis Usûlü*, s. 113.

24 Ünalın, *a.g.e.*, s. 113.

25 Ünalın, *a.g.e.*, s. 116.

26 Ünalın, *a.g.e.*, s. 41, dp. 4.

27 Ünalın, *a.g.e.*, s. 128, dp. 258.

28 Muhyiddîn el-Müsevî el-Gurayfî, *Kavâidü'l-hadîs*, Beyrut 1406/1986.

29 Yüksek Lisans tezi, danışman Zekerîya Güler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd, Muâviye, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe'ye yönelik eleştirileri ile ilgili sahâbilerin içerisinde yer aldığı olaylar sunulmuştur (s. 35-110).

Şîa'nın sahâbe algısını yüksek lisans tezi düzeyinde işleyerek önemli bir adım atan çalışmada, Şîa'nın sahâbe algısını verecek yoğunlukta Şîi kaynağa başvurulmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra konu ile ilgili doğrudan ilgili bazı tez/kitap³⁰ ve makale çalışmaları da dikkatten kaçmıştır.³¹ Bu haliyle tez, Ehl-i sünnet'in ashâb algısının bir tekrarından ibaret olup konu hakkında daha önce yapılan Ahmet Çolak'ın yüksek lisans tezi ile aynı çizgidedir.³²

11. Mehmet Eren, *Şîa'da Hadis Ricâli İlmi, Kaynakları ve Konuları*³³

Bu eseri ile Eren'in, "Hadis İliminde Ricâl Kitapları ve İlmi Değerleri (H. VI-X/M. XII-XVI. Asırlar)"³⁴ adlı doktora tezinin bir benzerini, Şîi ilim dünyasında da çalışmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Dört bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında Şîa'nın hadis ve imâmet anlayışına değinilmiştir (s. 15-23). Birinci bölümde Şîa'da ricâl ilmi konusu işlenmiş ve bu çerçevede ricâl ilminin diğer ilimlerle irtibatı, doğuşu, farklı dönemleri ve ricâl kitaplarının özellikleri zikredilmiş (s. 25-48); ikinci bölümde hicrî üç, dört ve beşinci asırlarda yazılan Şîi ricâl eserleri tanıtılmıştır (s. 51-84). Üçüncü bölüm "Şîa'nın Müteahhîrûn Dönemi Ricâl Kaynakları" başlığını taşımakta ve hicrî altıncı asırdan on beşinci asra kadarki belli başlı ricâl eserlerine yer verilmektedir (s. 87-147). Son bölümde ise ricâl ilmi etrafındaki bazı tartışmalar ve ricâl ilminin konuları ele alınmıştır (s. 151-191).

Çalışmanın giriş kısmında yer alan bilgiler, Şîi hadis çalışmalarının neredeyse tamamında görülen tekrar kabilinden bilgilerdir ve birincil Şîi eserlere dayanmamaktadır. İlk üç bölüm ise daha ziyade tasvirî bir niteliğe sahiptir. Şîi ricâl ilminin bazı konularına yer verilen dördüncü bölüm önemli ve dikkat çekicidir, ancak bu bölümün gelişmeye açık olduğu da belirtilmelidir. Eren'in çalışmasının bir eksikliği ise eser tanıtımlarında zaman zaman eserin kendisine değil ikincil kaynaklara başvurulması ve buralardan hareketle eser hakkında değerlendirmelerde bulunulmasıdır. Cezâîrî (s. 105), Esterâbâdî (s. 105-106) ve Hâîrî'nin (s. 119)

30 Tezlere örnek olarak Tevhit Bakan'ın "Ashab'ın Adaleti" adlı doktora çalışması (Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1993, özellikle s. 72-134) hatırlanabilir. Konu hakkında Arap dilinde pek çok eser de kaleme alınmıştır: Burada örnek olarak Şîi dünyadan Ahmed Hüseyin Ya'kûb'un *Nazariyyetü adâleti's-sahâbe* (Kum 1413) ve Muhammed Sened'in *Adâletü's-sahâbe'si* (Beyrut 1425), Sünnî dünyadan da Muhammed Mahmûd Latîf el-Fehdâvî'nin *Adâletü's-sahâbe inde'l-müslimîn'i* (Riyâd 1428) zikredilebilir.

31 Örneğin ikisi de Türkiye'de yayınlanan şu makalelere bakılabilir: Cemal Sofuoğlu, "Şîa'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri", *AÜİFD*, 1981, c. 24, s. 530-538; Murtaza Askeri, "Sahabenin Adaleti Üzerine", çev. ?, *Ehl-i Beyt Mesajı*, Eylül-Kasım, 1994, c. 3, sy. 6, s. 123-148.

32 Ahmet Çolak, "Şîa Hadis Alma Usulünde İlk Raviler".

33 Konya: yy., 2010.

34 Söz konusu tez çalışması matbudur: *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, Konya: yy., 1997; İstanbul: İSAM, 2012.

eserleri ile ilgili tanıtımlar bu duruma örnek verilebilir. Ricâl kitaplarının tespit ve tanıtımında tamamen Şii kaynaklara dayanan eser, ufak-tefek eksikliklerine rağmen³⁵ Şii ricâl ilmi hakkında şu ana kadar yapılan en yetkin çalışmadır.

12. Bekir Kuzudişli, *Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad*³⁶

Şii hadis çalışmaları hakkında çerçevesi, kaynak kullanımı, çalışma yöntemi ve ulaştığı sonuçlar bakımından en dikkat çekici eser, Kuzudişli'nin bu çalışmasıdır. Dört bölümden oluşan eserin giriş kısmında konunun metot ve kaynakları ile bazı kavramlara temas edilmiştir (s. 17-42). "Şii Hadis Anlayışına Göre Erken Dönem Hadis Rivâyeti -Hz. Peygamber'den Cafer-i Sâdık'a Kadar-" başlıklı birinci bölümde (s. 45-174) yazar Şîa anlayışında Ehl-i beyt isnadının gerekliliği üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Ehl-i beyt isnadının gerekliliğinde dış etken olarak mevzû hadisler; iç etken olarak ise imâmların masumiyeti ve bilgi kaynakları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü Şîa'da Cafer-i Sâdık sonrasındaki hadis rivayetine ve isnad kullanımına ayrılarak burada "Dört Yüz Asıl" incelenmiştir. Burada öncelikle bir hadis bağlamında asıllardaki isnâd kullanımı ele alınmış, ulaşılan sonuçlar *Dört Yüz Asıl*'dan günümüze ulaştığı belirtilen on altısı çerçevesinde bunlardaki hadislerin sonraki kaynaklara intikali, imâmdan hadis nakleden kimselerin rivâyetlerinin keyfiyeti, hadislerin farklı imâmlara nispetine ve ashâbın birbirinden rivâyeti konularına değinilmiştir (s. 177-294). "Dört Yüz Asıldan Dört Temel Kitab'a: Usûlü Erbaü Mie ile Usûlü Erbaa Arasındaki Eserlerde Hadis Rivâyeti ve İsnad" başlıklı üçüncü bölümde, Hüseyin b. Saîd ve *Kitâbü'z-Zühd*'ü, Ahmed b. Muhammed b. İsa ve *Kitâbü'n-Nevâdir*'i ve Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî ve *Kitâbü'l-Mehâsin*'i isnâd bakımından ele alınmaktadır (s. 297-357). Kitabın son bölümü ise Şîa'nın dört temel kitabındaki isnâd kullanımına tahsis edilmiş ve burada müellif ve eserleri hakkında genel bilgiler de verilmiştir (s. 361-520).

Çalışma hadis usûlü, râvi biyografileri ve isim zabtlarında tamamen Şii kaynaklara dayanmaktadır. Şii düşüncedeki Ahbârî-Usûlî farklılaşmasının izlerini takip eden (bu durum özellikle eserin son bölümünde oldukça belirgindir) ve konu hakkındaki İngilizce literatürü dikkatli bir surette gözden geçirdiği anlaşılabilir eserin en dikkat çekici özelliği, Türkiye'deki Şii hadis çalışmalarında bir ilk olarak *Kütüb-i Erbaa* öncesindeki literatür ile Celâfî³⁷ ve Kohlberg'in³⁸ ilgili çalışmaları da görülerek *Dört Yüz Asıl*'ın ayrıntılı olarak tahlil edilmesidir. Son bölümünde

35 İsim ve nisbe zabtlarında tam anlamıyla isabet sağlamak çok güçtür. Nitekim Eren'in çalışmasında da "Ayyâşî" yerine "Ayâşî" (s. 55), "Kelbâsî" yerine "Kelebâsî" (s. 129), "Mişkîni" yerine "Müşkîni" (s. 157), "Kerbâsî" yerine "Kîrbâsî" (s. 158), "Büreyd" yerine "Berîd" (s. 179) yazılması gibi bazı hatalar bulunmaktadır.

36 Bkz. dpt. 22.

37 Muhammed Hüseyin el-Celâfî, *el-Usûlü'l-erbeü mie*, Tahran 1394/1974.

38 Etan Kohlberg, "Al-Usûl al-arba'umi'a", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 1987, c. 10, s. 128-166.

Kütüb-i Erbaa müelliflerinin hayatlarına biraz da uzunca yer vererek önceki çalışmalarla tekrara düşen Kuzuduşli'nin eserinin bazı yerleri (*Dört Yüz Asıl* ile ilgili bölümün ikinci kısmı gibi) konunun çok teknik olmasından dolayı okuyucuyu yorabilmektedir. Emek mahsulü olduğu anlaşılan eserin, Şîa ve hadis konularıyla ilgilenmek isteyenlere pek çok çalışma alanı açacağı muhakkaktır.

13. İbrahim Kutluay, *İmâmiyye Şîa'sına Göre Cerh-Ta'dîl*³⁹

İmâmiyye Şîa'sında cerh-ta'dîl ilmini araştıran üçüncü eser olan çalışmanın giriş kısmında, konu ile ilgili yapılan çalışmalara temas edilmiş ve bazı kavramlara yer verilmiştir (s. 26-48). Birinci bölüm "İmamiyye'nin İmamet ve Hadis Anlayışı" başlığını taşımaktadır ve burada Şîi fırka ve ekoller, İmâmiyye'nin imâmet ve hadis anlayışı ve İmâmiyye'nin hadis kitapları ele alınmıştır (s. 51-141). "İmâmiyye'ye Göre Cerh-Ta'dîl ve Ricâl İlimleri" başlıklı ikinci bölümde, İmâmiyye'de cerh-ta'dîl ve ricâl ilimlerinin önemi, ricâl ilminin ortaya çıkış sebepleri, cerh ve ta'dîl âlimleri, konu ile ilgili müellefât, cerh-ta'dîl bilgisinin kaynakları, cerh-ta'dîl için gerekli sayı şartı, ricâl ilmi ile ilgili bazı problemler, İmâmiyye'de isnâd ve metin tenkidi ile hadis uydurma ve tedlîs faaliyetlerine temas edilmiştir (s. 145-227). Üçüncü bölümü, ta'dîl ve medh lafızları ile ta'dîl çeşitlerine ayrılan çalışmanın (s. 231-301) dördüncü ve son bölümünde cerh lafızları ve cerh-ta'dîl ile ilgili bazı meseleler sunulmuştur (s. 305-351).

Şîa'da ricâl ilmi ile ilgili az sayıdaki eserden biri olan Kutluay'ın çalışmasında, Şîi hadis ile ilgili hem klasik ve modern Arapça kaynakların⁴⁰ hem de konu hakkındaki İngilizce literatürün geniş ölçüde tarandığı kaynakçadan anlaşılmaktadır. Çalışmanın yaklaşık yetmiş sayfayı bulan ilk bölümü, doğrudan ricâl ilmi ile ilgili değildir ve özellikle ilk iki bölümün başlık içerik uyumu açısından sorunlu olduğu görülmektedir. Ancak Şîi hadis musannefâtı ile ilgili olarak "el-Cevâmiü'l-mütekaddime" ve "el-Cevâmiü'l-müteahhira" ayrımının yapılması genel olarak Şîi hadis edebiyatının anlaşılması bakımından isabetlidir. Cerh ve ta'dîl lafızları müstakil bölümler olarak incelenmişse de bu lafızların tarihî seyirleri yani istihlâşma süreçleri dikkate alınmamış, lafızların muahhar kaynaklardan verilmesiyle yetinilmiştir. Şîi müellif ve kitapların isimleri ise genel olarak doğru bir şekilde

39 2. baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.

40 Bununla birlikte konu ile ilgili Abdürresûl Gaffârî'nin *Sıyânetü'l-ulûmî'l-İslâmiyye ve devru ilmi'r-ricâl fihâ* adlı eseri (Beyrut 1425/2004) ve Hâlid Züveybî'nin "Nakdü'r-ricâl inde Şîi Şîati'l-imâmiyye" adlı doktora tezi (Batna 1427/2006) gibi önemli bazı çalışmalar gözden kaçmıştır. Keza İran'da yayınlanan bazı dergilerde konu hakkında neşredilen ancak yazar tarafından görülmeyen ilmî niteliği hâiz makaleler de bulunmaktadır (örneğin bkz. Züheyri el-U'rucî, "Târîhu'n-nazariyyeti'r-ricâliyye fi'l-medreseti'l-imâmiyye-1", *Türâsünâ*, 1427, sy. 89-90, s. 151-239; a.mlf., "Târîhu'n-nazariyyeti'r-ricâliyye fi'l-medreseti'l-imâmiyye-2", *Türâsünâ*, 1428, sy. 91-92, s. 99-162; Hüseyin es-Sâidi, "Neş'etü ilmi ricâl", *el-Fikru'l-İslâmî*, 1379, sy. 26, s. 201-260).

zabtedilmiştir.⁴¹ Deskriptif bir karakter arz eden eser, Şii ricâl çalışmalarına katkı yapacaktır.

14. Peyman Ünügür, “İmâmiyye Şîa'sında Cerh-Ta'dîl ve Bir Cerh Sebebi Olarak Sünnîlik”⁴²

Tezin giriş kısmında Ehl-i sünnet'te cerh-ta'dîl ilmi ve bu ilmin bazı problemleri ile Şîa'nın tarihî gelişimi ele alınmıştır (s. 1-63). Şîa'da cerh-ta'dîl ilminin ele alındığı birinci bölümde ricâl ilminin ortaya çıkışı ve gerekliliği, ricâl kitapları, râvinin tevsik ve tad'if sebepleri ile cerh-ta'dîl ilminin bazı meselelerine yer verilmiştir (s. 64-95). İkinci bölüm ise asıl konuya ayrılmıştır ve “İmâmiyye'de Bir Cerh Sebebi Olarak Sünnîlik” başlığını taşımaktadır. Bu bölümün ilk kısmında Ahbârîlik-Usûlîlik hakkında bilgi verilmiş (s. 96-136), daha sonra İmâmiyye'nin hadis rivâyetinde Sünnîliğe bakışı, Sünnîliğin cerh sebebi olup olmadığı ve Şii ricâl kaynaklarındaki Sünnî raviler ele alınmıştır (s. 137-165). Son kısımda ise Ehl-i sünnet ve Şîa'nın birbirlerine bakışları mukayese edilmiştir (s. 165-181). Tez bazı genel değerlendirmelerle sona ermektedir (s. 182-191).

Tamamen Şii kaynaklara dayanarak oldukça özel bir konuya eğilen tezde, konu ile doğrudan ilgili bazı Türkçe çalışmalar görülmemiştir.⁴³ Girişte tezle ilgisi olmayan konulara yer verilmiş,⁴⁴ ricâl kitapları çoğu zaman bizzat eser görülmeden ve Sübhânî, Gurayfî ve Muhammed Ali el-Muallim gibi modern Şii müelliflerin eserlerinden hareketle tanıtılmıştır (s. 71-82). İsim zabtlarında ve eser isimlerinde zaman zaman hataya düşen tez,⁴⁵ Türkiye'de Şii hadisle ilgili çok fazla çalışma

41 “Nehhâs” yerine “Nühhâs” (s. 308), “Dihkân” yerine “Dehkân” (s. 325, dp. 72) yazılması gibi bazı hatalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bazı bilgi karışıkları da bulunmaktadır. Örneğin aslında Keşî'nin hocası olan Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî bir yerde Muhammed b. Mes'ûd (s. 238, dp. 26), bir diğer yerde ise İbn Muhammed el-Ayyâş şeklinde kaydedilerek hatalı bir şekilde Necâşî'nin hocası olarak sunulmuştur (s. 243, dp. 51).

42 Yüksek Lisans tezi, danışman Hayri Kırbaoğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

43 Mesela şu eserler: Necmettin Oğur, “Şîa'da Ricâl İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002; Mehmet Ali Büyükkara, “İmamiyye Şîa'sının Hadis Usulünde 'Mezhebi Bozuk' Raviler, (I)”, *İslami Araştırmalar*, 2004, c. 17, sy. 3, s. 201-215; a.mlf., “İmamiyye Şîa'sının Hadis Usulünde 'Mezhebi Bozuk' Raviler, (II): Örneklerle Mezhebi Bozuk Ricâl ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *İslami Araştırmalar*, 2004, c. 17, sy. 4, s. 354-368; Abdullah Karahan, “Şîa'nın Dört Muteber Ricâl Kitabı”, *Marîfe*, 2008, c. 8, sy. 3 s. 309-330; Eren, *Şîa'da Hadis Ricâlî İlmi, Kaynakları ve Konuları*.

44 Sünnî dünyada cerh-ta'dîl ilminin doğuşu ve Nusayrîlik, Dürzîlik de dâhil olmak üzere Şii fırkalara yer verilmesi gibi.

45 “Zürâre b. A'yen” yerine “Zurare b. A'yun” (s. 61); “Ali el-Kennî” yerine “Ali el-Kinnî” (s. 64, 87); “Kuhbâi” yerine “Kahbâi” (s. 71, 78, 81); “Bürücirdî” yerine “Burucerdî” (s. 77, 87); “Fazl b. Şâzân” yerine “Faddal b. Şazan” (s. 80); “Ca'fer b. Muhammed b. Külûye/Kûleveyh” yerine “Ca'fer b. Muhammed b. Kavleviyeh” (s. 85, 121); “Münteka'l-cümân” yerine “Munteka'l-Ceman” (s. 111); “Ma'rûf b. Harrabûz” yerine “Ma'ruf bi Hurbûz” (s. 122); “İsmâil es-Sekûnî” ➔

olmadığı öngörüsünden hareketle olsa gerek, bizzat konu ile ilgili olmayan pek çok meseleye de temas etmiştir.⁴⁶ Son bölümdeki “İmâmiyye'nin Ricâl Kitaplarındaki Sünnî Râviler” başlıklı kısım râviler hakkında genel bir değerlendirme yapmaya fırsat vermemektedir. Zira kitap özelinde yapılan taramalar pek çok tekrara sebebiyet vermiştir. Ehl-i sünnet'in İmâmiyye'ye cerh-ta'dil açısından yaklaşımı incelenirken, kaynakça dikkate alındığında görüldüğü anlaşılan (s. 189, 199) ve konuyla doğrudan ilgili olan çalışmalara atıf yapılmamıştır.⁴⁷ Bu tür eksikliklerine ve yüksek lisans çalışması olmasına rağmen tez, tamamen Şîa'ya dair özel bir konuyu derinlemesine işleme gayretiyle dikkat çekmektedir.

15. Rukiye Şengezer, “el-Kuleynî ve el-Kâfi Adlı Eseri”⁴⁸

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın Giriş kısmında “Genel Olarak Şîa'da Hadis” başlığı altında genel olarak Kuzudîşli'nin *Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad* adlı çalışmasından istifade ile birtakım malumat sunulmuştur (s. 5-14). Birinci bölüm Küleynî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserlerine (s. 16-29), ikinci bölüm *el-Kâfi*'nin telifi ve kaynaklarına tahsis edilmiştir (s. 31-65). Son bölüm ise “Kâfi'nin Tasnif Metodu ve Şîi ve Ehl-i Sünnet Eserleriyle Karşılaştırılması” başlığını taşımaktadır (s. 67-136).

Çalışmanın birinci bölümünde Küleynî'nin hoca-talebe ağı (s. 21-24), ikinci bölümünde *el-Kâfi* üzerine yapılan çalışmalar ile Küleynî'nin, eserindeki hocaları ve rivâyet sayıları gösterilirken neredeyse tamamen Gaffâr'ın *el-Kuleynî ve'l-Kâfi* (Kum 1416) adlı eserinden istifade edilmiş (33-50 ve 52-61) ve bu bilgilerin tercüme edilmesiyle yetinilmiş, Türkçe literatüre dikkat edilmemiştir. Mesela “Tercümeleri” başlığı altında *el-Kâfi* nin usûl kısmının Türkçe tercümesine temas edilmemiştir.⁴⁹

yerine “İsmail es-Sukunî” (s. 143); “*Muhtelifü's-Şîa*” yerine “Muhtelifu's-Şîâ” (s. 149); “Esrâm b. Havşeb” yerine “Esrâm b. Hûşeb” (s. 150, 154); “Mindel b. Ali” yerine “Mendel b. Ali” (s. 152, 161); “Mes'ade b. Sadaka” yerine “Mus'ade b. Sadaka” (s. 153, 161, 173 [dp. 845]); “Esrâm b. Havşeb” yerine “Esrâm b. Hûşeb” (s.154, 162); “Ayyâşî” yerine “İyâşî” (s. 155); “Ravâcini” yerine “Ravâceni” (s. 157); “Bahterî” yerine “Buhterî” (s. 157); “Kâhili” yerine “Kâhuli” (s. 158); “Mukri” yerine “Makri” (s. 160); “Ebân b. Taglib” yerine “Eban b. Tagleb” (s. 180) yazılması gibi.

46 Ahbârilik-Usûlîlik akımları ve bu bağlamda irdelenen haber-i vâhid tartışmaları bu duruma örnek gösterilebilir (s. 98-112 (Yazarın özellikle haber-i vâhid ile ilgili olarak Haydar Hubbullâh'ın *Nazariyyetü's-sünne*'sinden çokça istifade ettiği anlaşılmaktadır, Beyrut 2006)). Bunun yanı sıra konuyla ilgisi olmamasına rağmen zaman zaman Ehl-i sünnet'in sahâbe algısı (s. 30, 31-32, 126) ve Buhârî-Müslim (s. 127) hakkında değerlendirmeler de yapılmıştır.

47 Muhammed Enes Topgöl, “Hadis Râvilerinde Şîilik Eğilimi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Bu çalışma tamamen teşeyyu' kavramına ve Şîi eğilimler taşıdığı iddia edilen *Kütüb-i Sitte* râvilerine tahsis edilmiştir.

48 Yüksek Lisans tezi, danışman Bünyamin Erul, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

49 *Usul-u Kafî: Akıl ve Cehalet, İlmî Fazileti, Tevhid, Hücet*, çev. Vahdetin İnce, İstanbul 2002, cilt 1; *Usul-u Kafî: (İman ve Küfür, Dua, Kur'an'ın Fazileti, Muaşeret)*, çev. Vahdetin İnce, İstanbul 2007, cilt 2. Bir diğer tercüme için bkz. *Usul-u kafî: Ehl-i beyt İmamlarından Sorular ve Cevaplar Hz. İmam Cafer-i Sadık (A.S.)'ın Mektebinde Akıl - İlim ve Tevhid*, çev. Tacettin Uluç, İstanbul ts.

Tezden hareketle *el-Kâfî* üzerine Farsça ve diğer dillerde yapılan yeni çalışmalar hakkında bilgi edinilememektedir. Tezin üçüncü bölümünde *el-Kâfî*'nin içeriğinin diğer Şii kaynaklar ve bazı Sünnî eserlerle karşılaştırılması ve hâsılanın tablolar halinde gösterilmesi, eserin tasnif mantığını göstermesi açısından önemlidir. Buhârî'nin *es-Sahîh*'i ile *el-Kâfî*'nin "Fazlu'l-Kurân" bölümlerinin karşılaştırılması derinlikli çalışma çabasının yansımasıdır ve okuyucuya az da olsa bir kanaat vermektedir.⁵⁰ Ancak burada *el-Kâfî* rivâyetlerini Sünnî kavramlarla nitelenmek (s. 123) isabetli olmasa gerektir. Doğrudan ihtiyaç olmadığı halde yer yer Arapça ifadelerin zikredilmesi tezin hacmini artırmıştır. İsim zabtlarında birtakım hatalar barındıran çalışma,⁵¹ Sofuoğlu'nun konu hakkındaki eserinden otuz küsur sene sonra *el-Kâfî*'ye eğilerek, Türkiye'deki Şii hadis literatürüne kısmî bir katkı sağlamıştır.

16. Recep Emin Gül, "Şia Tefsirlerinde Hadis Kullanımı -el-Ayyâşî Tefsiri Örneği-"⁵²

Giriş kısmını takip eden üç bölümden müteşekkil çalışmanın ilk bölümü "Şia" başlığın taşımaktadır. Burada kelime anlamının yanı sıra Şii fırkalar ve hicrî dördüncü asra kadar Şia mezhebinden bahsedilmiştir (4-20). "Şia'nın Hadis ve Tefsir Anlayışı" başlıklı ikinci bölüm ise büyük oranda muahhar kaynaklardan çalışılmıştır (s. 24-47). Tezin son bölümünde ise Ayyâşî ve *Tefsîr*'i hakkında bilgi verilmiş (s. 48-54), *Tefsîr*'deki rivâyetler isnâd ve metin açısından incelenmiştir.

Önceki bazı çalışmalarda olduğu gibi Gül'ün çalışmasının birinci ve ikinci bölümleri de tezle doğrudan ilgili değildir ve tekrar hüviyetindedir. Ayrıca ikinci bölümdeki bilgiler muahhar/ikincil kaynaklardan hareketle derlenmiş, ana başlıkta yer alan "Tefsir Anlayışı" hakkında ise iki sayfalık bilgi ile iktifa edilmiştir. Tezin ana konusu üçüncü bölümde yer almaktadır. Ancak burada Ayyâşî hakkında etraflı malumat sunulmaz.⁵³ Ayyâşî'nin *Tefsîr*'indeki rivâyetler sened bakımından incelenirken sadece

50 Konu hakkında olduğu halde görülmeyen bir çalışma için bkz. Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *Dirâsât fi'l-Kâfî li'l-Küleynî ve's-Sahîh li'l-Buhârî*, 1968. Konuya hasredilmiş bir de doktora çalışması bulunmaktadır: Nâdir İvaz Abdülfâv Selheb, "Sahîhu'l-Buhârî ve'l-Kâfî li'l-Küleynî: dirâse hadîsiyye mukârene", Doktora tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Âlemiyye, Malezya 2008.

51 Bazı örnekler için bkz. "İbn Bâbeveyh" yerine "Bâbeveyh" (s. 22); "Bündâr" yerine "Bendar" (s. 23), "Hemedânî" yerine "Kemedânî" (s. 23), "... Ali b. es-Salt" yerine "... Ali b. Sult" (s. 23), "Muhammed b. el-Hasan b. Ferrûh es-Saffâr" yerine "Muhammed b. Hasan b. Furûhu's-Saffâr" (s. 23), "... Kûlûye/Kûleveyh" yerine "...Kavleyh" (s. 24).

52 Yüksek Lisans tezi, danışman Nevzat Tartı, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

53 Konu hakkında en azından şu çalışmaların görülmesi beklenirdi: Rızâ Üstâdî, "el-Ayyâşî ve tefsîruh", *Risâletü'l-Kurân*, 1369, sy. 3, s. 43-74; "Meşyhatü'l-Ayyâşî", haz. Müessesetü'l-bî'se, *Ulûmü'l-hadis*, 1420, c. 3, sy. 6, s. 12-119; Seyyid Kâzım Tabatabâî-Tahre Rızâ, "Tefsîr-i Ayyâşî ve bâzyâbî esânîd-i rivâyet ân der Şevâhidü't-tenzil", *Makâlât ve Berresihâ*, 1385 (2006), sy. 79, s. 129-148; Abdürriżâ Hadadyân -Müeddib Seyyid Rızâ, "Berresî delâli rivâyet-i tahrif nemâ der tefsir-i Ayyâşî", *Hadîs Pejûhî*, 1391 (2012), sy. 8, s. 141-166; Osman Aydınlı, ➤

ilgili rivâyetlerin Ayyâşî tarifleri dikkate alınmış, diğer kaynaklarla mukayese yoluna gidilmemiştir. Bunun yanı sıra özellikle isnâdlar inkıtâ' açısından ele alınırken Sünnî teori benimsenmiş gibidir. Rivâyetlerin metin açısından tahlilinde ise Ayyâşî'nin nakilleri ve yorumları Taberî'den (ö. 310/923) hareketle çürütülmeye çalışılmıştır. Tezin kaynakçası, yeterince Şîî kaynağa başvurulmadığını göstermektedir. İsimlerin okunuşunda⁵⁴ ve vefat tarihlerinde⁵⁵ birtakım hatalar barındıran tez, Şîî bir tefsiri hadis ilmî açısından işleme düşüncesiyle orijinal bir adım atmıştır.

17. Hikmet Gültekin, “Şîî Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri”⁵⁶

Eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Şîî hadis usûlü, hadislerin taksimi, Ahbâriyye ve Usûliyye, haber-i vâhid'in bilgi değeri, ihtilaflı hadisler, temel Şîî hadis kaynakları gibi konulara muhtasar olarak yer verilmiştir (s. 7-82). Birinci bölüm Şerîf er-Radî ve ilmî şahsiyetine (s. 83-152), ikinci bölüm *Nehcü'l-belâğa*'nın muhtevasına tahsis edilmiş, ayrıca bu kısımda eserin kaynakları ve şerhleri kaydedilmiş, eser hakkındaki eleştirilere temas edilmiştir (s. 153-334). “*Nehcü'l-belâğa*'daki Rivayetlerin Değeri (Tahric ve Tahlili)” başlıklı son bölümde ise sınırlı sayıda örnekten hareketle eserdeki rivâyetler hakkında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Nehcü'l-belâğa üzerine Türkiye'de yapılan ilk çalışma özelliğini taşıyan tez, giriş bölümünde yer verdiği bilgilerle diğer Şîî çalışmaları gibi birtakım tekrarlara düşmüştür. Muhteva tahliline yer verilen ikinci bölümde ise hangi öngörüden hareketle *Nehcü'l-belâğa*'nın muhtevasının “Bazı Sahabîler” ve “Gayb Bilgisi” üzerinden incelendiğine dair herhangi bir izah yapılmamıştır. Ayrıca genel bir tasvirten ibaret olan bölüm *Nehcü'l-belâğa*'dan yapılan ve zaman zaman okuyucuyu yoran çokça alıntı içermektedir (msl. bkz. s. 260-277). Tezin ana meselesi olan üçüncü bölüm, örnek hutbeler üzerinden işlenmiştir. Burada da ilgili hutbelerin hangi kriterler dikkate alınarak seçildiği belirtilmemiştir. Üslûbu ve kaynak kullanımı bakımından iyi bir görünüm arz eden tez, şahıs ve kitap isimlerinin okunuşunda birtakım hatalar barındırmaktadır.⁵⁷

Fethinden Sâmânîlerin Yıkılışına Kadar (93-389/711-999) Semerkant Tarihi, İstanbul: İSAM, 2011, s. 445-446.

54 Bazı örnekler için bkz. “el-Huzâî” yerine “el Hazai” (s. 50); “Eyyûb” yerine “Eyüp” (s. 50); “Hüseyn b. İşkîb” yerine “Hüseyn b. Eşkib” (50); “Haydar b. Muhammed b. Nuaym” yerine “Haydar b. Muhammed b. Maim” (s. 51); “İbn Bâbeveyh” yerine “İbn Babuveyh” (s. 51); “et-Tell'ukberî” yerine “el-Telakberî” (s. 51), “el-Alevî el-Ömerî” yerine “el-Uluvi el-Umri” (s. 51); “Muhaddis Nûrî” yerine “Muhaddis Nevri” (s. 52).

55 Örneğin Sa'd b. Abdullah el-Kummi'nin vefatı 300/912 iken, 381/991 (s. 5); Hür el-Âmilî olarak bilinen Muhammed b. el-Hasan el-Âmilî'nin vefatı 1104/1693 iken 110/729 (s. 25); Feyz el-Kâşânî'nin vefatı 1090/1679 iken 1110/1699 (s. 25) Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin vefatı 460/1067 iken bir yerde 672/1274 (s. 48) olarak kaydedilmiştir.

56 Doktora tezi, danışman Bilal Saklan, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

57 Bazı örnekler için bkz. “Zürâre b. A'yen” yerine “Zurâre b. A'yun” (s. 28); “Semâa b. Mihrân” ➤

B. Ehl-i Sünnet ve Şîa Arasında Tartışmalı Olan Konularda Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de yapılan Şii hadis çalışmalarının bir kısmının, Ehl-i sünnet ve Şîa arasında tarih boyunca tartışmaların cereyan ettiği bazı alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle imâmet meselesi ve bu mesele bağlamında gündeme gelen rivayetler bunun en net örneğidir ve bu konularda dört çalışma yapılmıştır. Diğer çalışmalar da yine iki ekolün temel ayrışma noktalarından olan Ehl-i beyt ve fezâil konularına tahsis edilmiştir.

1. Ali Osman Ateş, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*⁵⁸

Çalışmada mezhepler tarihi kaynaklarında yer alan ve daha ziyade imâmetle ilgili konular etrafındaki bazı hadisler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede Şii hadis kaynaklarından sadece *el-Kâfi*'ye başvurduğunu ifade eden Ateş (s. 12), genellikle Sünnî eserlerde yer alan hadisleri yine Sünnî âlimlere dayanarak değerlendirmiştir. Eserin özellikle "Şî'a Fırkalarının Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler" başlıklı ikinci bölümünde Şii fırkaların delil kabul ettiği beş rivâyet ele alınmıştır. Bu rivâyetlerin ikisi Hz. Ali'nin faziletleri, diğerleri ise Hz. Peygamber'in vasiyeti, mehdî ve ashâb ile ilgilidir.

Çalışma doğrudan Şîa ile ilgili olmamasından dolayı müellif *el-Kâfi* dışındaki Şii kaynakları kullanmamıştır ve oldukça az sayıda hadisi değerlendirmeye tâbi tutmaktadır.

2. Abdullah Ünal, "Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın İmamette Dayandığı Hadisler"⁵⁹

*İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şîa'ya Göre Hadis*⁶⁰ başlığıyla neşredilen çalışmanın girişinde tez hakkında bazı bilgilere, Şîa'nın doğuşuna ve esere mesnet teşkil eden Ebû Nuaym el-İsfehânî ile ilgili biyografik bilgilere yer verilmiştir (s. 17-41). Eserin birinci bölümü Hz. Ebû Bekir'in (s. 43-139), ikinci bölümü Hz. Ömer'in (s. 140-192), üçüncü bölümü Hz. Osman'ın (s. 193-235),

yerine "Sema b. Muhran" (s. 59); "Ali b. Ebî Hamza" yerine "Ali b. Hamza" (s. 60); "er-Ravâcini" yerine "er-Revaceni" (s. 71); "Sekûni" yerine "Sukûni" (s. 71); "*Münyetü'l-mürîd*" yerine "*Muniyetü'l-Mürîd*" (s. 110, dp. 555); "el-Keccî" yerine "el-Keccî" (s. 124); "et-Tell'ukberî" yerine "et-Tel'akberî" (s. 129); "Mîsem" yerine "Meyssem" (s. 181, 343); "el-Evdî" yerine "el-Evedî" (s. 233); "el-Lâlekâi" yerine "el-Lâlikâi" (s. 251, dp. 1195 [iki kez]); "İbnü'l-Kaddâh" yerine "İbnü'l-Kadâh" (s. 385); "Ebân b. Tağlib" yerine "Eban b. Tağleb" (s. 396); "Selâme" yerine "Sülâme" (s. 402); "Di'bil" yerine "Da'bil" (s. 402). Ayrıca Hz. Ali'nin "Şıkkıyye" namıyla bilinen ünlü bir hutbesi "Şıkkıyye" şeklinde kaydedilmiştir (s. 196, 211, 212, 235, 397, 399, 400, 401). Hutbe adının doğru kaydı için bkz. s. 237 (dp. 1145), 402.

58 İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

59 Doktora tezi, danışman Mehmed S. Hatiboğlu, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

60 Ankara: Elips Kitap, 2006.

dördüncü bölümü ise Hz. Ali'nin hilafetlerine (s. 236-263) ve bu çerçevede Ehl-i sünnet ile Őfa arasında cereyan eden polemiklere ayrılmıştır.

Eser boyunca Hulefâ-i R s id n'in hilafetleri hakkındaki tüm tartışmalar Ebû Nuaym el-İsfah n n ( . 430/1038) *el-İm me ve'r-red ale'r-R fida* adlı eseri etrafında ŐekillenmiŐtir. Çoğu zaman sıradan bir İslam tarihi çalıŐmasını andıran tezde Ebû Nuaym'ın eserinin etkisi fazlaca hissedilmektedir. Nitekim bu hususlar aşağıda çalışmasından bahsedilecek olan bir diğer araştırmacı Mahmut Demir'in bu tezle ilgili kanaatlerinde de görülmektedir: "Bu tezde Ebû Nuaym'ın *Kitâbü'l-İm me ve'r-red ale'r-r fida* adlı eseri esas alınarak Őfa ile Ehl-i sünnet'in imâmet konusundaki iddiaları karŐılaŐtırılmalı olarak ele alınmaktadır. Gerek  slup gerekse de muhtevanın ele alınıŐı itibariyle Ebû Nuaym'ın eserinin adeta kopyası olan bu çalışma, klasik bir kelâm ya da ak id eserinin çevirisi g r n mindedir. Hatta tezdeki baŐlıkların çoğu Ebû Nuaym'ın kitabında yer alanlarla aynıdır."⁶¹

3. Mehmet Metin Zirek, "Sekaleyn Hadîsi (Tahlil ve Tenkid)"⁶²

Hem Sünnî hem de Şi'i düşünce ekolleri tarafından farklı nüanslar ve yorumlarla da olsa benimsenen sekaleyn hadisinin⁶³ tahliline tahsis edilen çalışmanın giriş kısmında bazı kavramlara temas edilmiş ve konu hakkındaki müstakil çalışmalar ele alınmıştır (s. 12-21). Birinci bölümde sekaleyn hadisinin farklı lafızlarla rivayetlerinin sahb bilere göre dağılımlı ve ricâl tanıtımına yer verilmiştir (s. 24-143). İkinci bölüm aynı hadisin, geçtiği kaynaklara göre tahlil ve tenkidine ayrılmış (s. 145-225), hadis metin tenkidi açısından da değerlendirmeye tabi tutulmuştur (s. 227-239). Son bölümde ise hadisin Şi'i kaynaklardaki durumu ele alınmıştır (s. 241-259).

Tez, hem herhangi bir hadisi Ehl-i sünnet ve Őfa zaviyesinden inceleyen ilk çalışma olması hem de tarih boyunca pek çok tartışmaya sebep olan ve farklı yorumlara tabi tutulan bir rivâyeti ele alması bakımından oldukça önemlidir. Sistematiği bakımından iyi bir görünüm arz eden tezin, sekaleyn hadisinin bazı Sünnî tariklerini dikkatten kaçırdığı anlaşılmaktadır. Örneğin hadisin Eb  Sa id el-Hudrî'den nakledilen Ali b. el-Ca'd ( . 230/844-5),⁶⁴ İbn Sa'd ( . 230/845),⁶⁵ Fesevî ( . 277/890)⁶⁶ riv yetleri görülmemiştir. Öte yandan hadis metinlerinin

61 Mahmut Demir, "Fezâilu's-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şii-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 3.

62 Yüksek Lisans tezi, danışman Ali Akyüz, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

63 Hz. Peygamber'in Veda Haccı esnasında, ümmetinin, kendilerine tutunmaları halinde asla sapmayacakları bazı Şeylerden bahsettiği hadis, literatürde "Sekaleyn Hadisi" olarak bilinmektedir.

64 Ali b. el-Ca'd, *Müsned*, nşr. Abdülmehdi b. Abdilk dir b. Abdilh di, Kuveyt 1405/1985, s. 972.

65 Muhammed b. Sa'd b. Men  ez-Z hr , *et-Tabak t 'l-k br *, 1-8 c., Beyrût 1387/1968, c. 2, s. 194.

66 Ya'k b b. S fy n b. C vv n el-Fesevî el-F ris , *el-Ma'rif  ve't-t rih*, nşr. Ekrem Ziy   mer , 1-4 c., Medine 1410/1989, c. 1, s. 537.

Arapçalarının da verilmesi tezin hacmini gereksiz yere artırmıştır. Çalışmanın en dikkat çeken eksikliği ise sınırlı sayıda Şii eserle yetinilmesidir.

4. Yusuf Açıkel, "Hadislerde Ehl-i Beyt"⁶⁷

*Kur'ân ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt*⁶⁸ adıyla neşredilen tezi, Şia ile ilgili çalışmalar bağlamında değerlendirmek mümkündür. Eserin birinci bölümü Ehl-i beyt kavramına ayrılmış ve burada Ehl-i beyt ile ilgili olan kelimeler de tahlil edilmiştir (s. 37-68). "Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt" başlıklı ikinci bölüm, konu ile ilgili olan (s. 79-103) ve Şia'nın Ehl-i beyt ile ilgili olduğunu iddia ettiği âyetlerin değerlendirilmesine tahsis edilmiştir (s. 103-132). Üçüncü bölüme Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğuna dair tespitlerle başlanmış (s. 133-169), ardından Ehl-i beyt'le ilgili hadisler belli başlıklar altında ele alınmıştır (s. 169-300). Dördüncü ve son bölümde ise tarih boyunca Ehl-i beyt algısı hakkında bilgiler verilmiş, günümüz Türkiye'sindeki Alevî ve Ca'ferîlerin konu hakkındaki yaklaşımları sunulmuştur (s. 301-367).

Açıkel, hakkında Sünnî ve Şii dünyada pek çok çalışmanın yapıldığı bir konuyu ele almış ve konuya mesnet teşkil eden hadisleri, hadis ilmi bakımından değerlendirmiştir. Bununla birlikte eserin bazı eksikliklerine de temas etmek gereklidir. Örneğin yazar, Şii kaynaklara yeterince başvurmadığını ve Şia'da Ehl-i beyt konusunun müstakîl olarak işlenmesi gerektiğini söylemektedir (s. 24). Bu durumun tez için bir eksiklik olduğu açıktır. Öte yandan her çalışmada rastlanabileceği gibi hadis değerlendirmelerinde bazı tarihlerin gözden kaçtığı görülmektedir. Örneğin "Sekaleyn hadisi"nin Ebû Saîd el-Hudrî tarîki ele alınırken, Ali b. el-Ca'd, İbn Sa'd ve Fesevî'deki rivayetlerin yanı sıra İbn Hişâm (ö. 218/833)⁶⁹ ve İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)⁷⁰ rivayetleri ile Ebû Zer⁷¹ tarîki de dikkatten kaçmıştır. Bazı rivayetlerin görülememesi o kadar önemli değildir ancak çalışmadaki isnâd tenkitlerinde kullanılan eserlerin genellikle muahhar nitelikli olması bir usûl problemidir. Nitekim Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) *Târîh*'i, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *İle'l*i, Cûzcânî'nin (ö. 259/873) *Ahvâlü'r-ricâl*'i, İclî'nin (ö. 261/875) *Ma'rîfetü's-sikât*ı, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Duafâ*'sı, İbn Ebî Hâtîm (ö. 327/938) *el-Cerh*'i gibi erken dönem cerh-ta'dîl eserleri çalışmada kullanılmamıştır. Bu durum geç döneme ait eserlerdeki değerlendirmelerin, isnâd tenkidi olarak sunulmasına yol açmıştır. Bu tür eksiklerine rağmen Açıkel'in çalışması, Ehl-i beyt meselesini hadis alanında doktora tezi düzeyinde ele alması bakımından önemlidir.

67 Doktora tezi, danışman Talat Sakallı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

68 Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009.

69 Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, nşr. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr., 1-2 c., Beyrût, c. 2, s. 603-604.

70 Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, 1-26 c., Beyrût 1327/2006, c. 16, s. 427.

71 Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, c. 1, s. 538.

5. Koşkar Selimli, “Sünnî ve Şii Hadis Kaynaklarına Göre Buniye'l-İslamu Ala Hamsin İslam Esasları Hadisi”⁷²

Şîa ile dolaylı olarak ilgili bu çalışmada kısa bir giriş yapılmış, ardından birinci bölümünde Ehl-i sünnet ve Şîa'nın hadis anlayışlarına özetle yer verilmiştir (s. 7-20). Çalışmanın ikinci bölümünde “Büniye'l-İslâmü alâ hamsin” hadisinin Sünnî hadis kaynaklarındaki yeri isnâd ve metin bakımından ele alınmıştır (21-55). Üçüncü bölümde aynı hadis Şîî hadis kaynakları bağlamında ele alınmakta ve burada da hadis isnâd ve metin açısından tetkikte tabi tutulmaktadır (s. 56-84).

Tezde ilgili hadisin bütün tarîklerinin incelenmediği görülmektedir. Hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda yer alan ve “İslam esasları hadisi” olarak bilinen bu hadis hakkında daha ayrıntılı bir tarama yapılırsa çok daha fazla tarîke ulaşılabilirdi. Ayrıca tez boyunca Sünnî râvilerin tetkiklerinin oldukça sınırlı sayıda kaynaktan hareketle yapıldığına da işaret edilmelidir. Bununla birlikte Şîî eserlerde geçen râviler için birincil Şîî ricâl eserleri görülmüştür. Çalışmada hadisin hem Sünnî hem de Şîîlerce sahîh kabul edildiği, ancak Şîî eserlerde “şehâdet” yerine “velâyet” ifadesinin yer aldığı sonucuna ulaşılmış ve İslâm'ın şartlarının mezkur hadisteki ifadelerle sınırlı olmadığı ifade edilmiştir.

6. Mahmut Demir, “Fezâilu's-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şîî-Sünnî İhtilafının Sünnî Hadis Rivayetine Yansımaları”⁷³

Ehl-i sünnet ile Şîa arasında oldukça hararetli tartışmalara sebep olan bir mesele üzerine eğilen çalışmada tek tek tüm fazilet rivayetlerine değinilmemiş, genel olarak sahâbe ve Ehl-i beyt'in, özel olarak da ilk dört halifenin faziletlerine ilişkin rivayetler Sünnî ve Şîî eserlerden hareketle incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın birinci bölümü İslam düşüncesinde sahâbenin fazileti meselesine ayrılmış ve burada Sünnî ve Şîî zaviyeden sahâbe algısı incelendikten sonra tafdil anlayışının muhtemel sebeplerine temas edilmiştir (s. 29-141). İkinci bölüm “Fazilet Çekişmesi ve Bunun Hadis Rivayetine Yansımaları” başlığını taşımaktadır ve imamet meselesine genel bir bakışın ardından Hz. Ali'nin diğer üç sahâbî ile fazilet bakımından konumunu tartışan rivayetler ele alınmaktadır (s. 142-249). Üçüncü bölümde ise fazilet sıralaması ve bu sıralamanın rivayetlere yansımaları değerlendirilmiştir (s. 250-325).

Sünnî-Şîî ayrışmasının hadis rivayetiyle ilişkisini fezâil hadisleri bağlamında tespit etmeyi hedefleyen çalışmada, konu ile ilgili sınırlı sayıda Şîî kaynağa müracaat edilmiştir. Yazar bu durumu, Sünnî kaynakların araştırmaya yeterince malzeme sağlamasıyla izah etmiştir (s. 10). Problematik bir zaviye taşıyan çalışmada, Ehl-i sünnet'in müspet sahâbe algısının, Şîa'nın menfî sahâbe algısına yönelik tepkiler

72 Yüksek Lisans tezi, danışman Mehmed S. Hatiboğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

73 Doktora tezi, danışman Bünyamin Erul, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

çerçevesinde şekillendiğini ve bu durumun hadis rivayetlerine yansıdığını; bu bağlamda fezâilü's-sahâbe literatürü ile Hz. Ali ve Ehl-i beyt çerçevesinde yoğunlaşan Şii karakterli rivayetlerin bu algıların yansımaları olduğu ifade edilmektedir. Bu temel öngörüsüyle çalışma, "hadislerin, İslâm toplumunun birkaç asır süren oluşum döneminde cereyan eden sosyal, siyasî, iktisâdî eğilimlerin yansımaları olduğu" şeklindeki Goldziher'e (1850-1921) ait tezle nisbî bir benzerlik arz etmektedir.⁷⁴ Ancak yazar fezâil rivayetleri söz konusu olduğunda en az uydurma hadisler kadar, tabii bağlamlarından koparılıp farklı şekillerde yorumlanan ve idrâca maruz kalan hadislere de farklı yerlerde dikkat çekmiş⁷⁵ ve böylece bu noktada mezkûr iddiadan ayrılmıştır. Sünnî ve Şii sahâbe algısının yansımalarını taşıdığı belirtilen rivayetler metinleri bakımından incelenmiş,⁷⁶ dipnotlarda râviler hakkında bilgi verilmişse de isnâd tetkiki yapılmamıştır. Tezin yazımında zaman zaman bazı üslûp sıkıntıları da dikkat çekmektedir.⁷⁷

7. Mehmet Nuri Yazıcı, "Gadîr-i Hum Rivayetlerinin Hadis İlmî Açısından Değerlendirilmesi"⁷⁸

Tarih boyunca Ehl-i sünnet ve Şîa arasında çeşitli tartışmalara konu olan bir rivayeti hadis ilmi bakımından inceleyen çalışmanın birinci bölümü, "Şii ve Sünnî Kaynaklara Göre Gadîr-i Hum Olayının Meydana Geliş Şekli" başlığını taşımaktadır ve bu bölümün ilk kısmında Şîa'ye göre Gadîr-i Hum hadisesinin meydana gelişi ve önemi incelenmiş (s. 4-20), daha sonra Sünnî eserlerde olayın cereyan ediş şekli ve ilgili rivayetler ele alınmıştır (s. 21-79). Birinci bölümün bu ikinci kısmında rivayet, farklı lafızlarına ve sahâbî râvilerin konumlarına göre tasnif edilmiştir. İkinci bölüm ise Gadîr-i Hum ile ilgili rivayetlerin tahliline ayrılmıştır ve burada yine sahâbî râvilerle göre tertiplenen rivayetler tek tek incelenmiş (s. 81-126), ardından sened tabloları verilmiştir (s. 127-131).

Çalışmada hadisin Şii kaynaklardaki durumunun yeterince incelenmediği, bir iki Şii esere başvurulduğu ve özellikle Emînî'nin *el-Gadîr* isimli eserinden fazlaca istifade edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Sünnî eserlerdeki bazı rivayetlerin görülmediğine de işaret edilmelidir. Abdurrezâk b. Hemmâm (ö. 211/826-7),⁷⁹

74 Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, trans. C. R. Barber-S. M. Stern, 1-2 c., London 1971, c. 2, s. 19.

75 Mesela bkz. Demir, a.g.t., s. 64, 132 vd, 136, 178, 193.

76 Ancak zaman zaman herhangi bir karineye dayanılmaksızın metin tenkidi de yapılabilmektedir (mesela bkz. Demir, a.g.t., s. 226).

77 Mesela bkz. Demir, a.g.t., s. 104, dp. 439; 106, dp. 446; 121,194, 204, 213, 223, 246. Ayrıca "geleneğin 'kıyâmete kadar yaşanacak tüm önemli hadiselerden haberdar olan peygamber tasavvuru" gibi (s. 129) tartışmaya açık bazı ifadeler de tezde yer almaktadır.

78 Yüksek Lisans tezi, danışman Mehmet Özşenel, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

79 Abdurrazzâk, *el-Musannef*, c. 11, s. 225.

Belâzürî (ö. 279/892-3)⁸⁰ ve Bezzâr (ö. 292/905)⁸¹ rivayetleri buna örnek olarak zikredilebilir. Râvi değerlendirmeleri esnasında üslup birliği bulunmamaktadır ve yapılan iç atıflar çoğunlukla isabetsizdir.⁸² Çalışmada râviler için verilen biyografik bilgiler yetersizdir ve Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hacer (ö. 852/1449), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi muahhar isimlerden fazlaca istifade edilmesine rağmen erken dönem kaynaklarına aynı sıklıkla başvurulmamıştır. Yahyâ b. Maîn'in eserlerinin hiç görülmemesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

8. Muhammed Enes Topgöl, "Hadis Râvilerinde Şîlik Eğilimi"⁸³

Teşeyyu'/Şîlik eğilimi kavramı etrafında şekillenen çalışmanın girişinde belli-başlı Şîi ricâl eserleri tanıtılmış (s. 10-15), birinci bölümde ehl-i bid'atten hadis rivayetine temas edilmiş (s. 17-33), cerh-ta'dîl âlimlerinin Şîlik ithamlarında kullandıkları lafızlar ele alınmıştır (s. 33-81). *Kütüb-i Sitte* ricâli ile kayıtlanan çalışmanın diğer bölümlerinde, Şîlikle itham edildiği tespit edilen iki yüz bir râvinin biyografileri Sünnî ve Şîi ricâl kitaplarından hareketle yazılmıştır. İkinci bölümde Şîi eğilimler taşıyan râvilerin biyografileri sunulmuş, zikredilen yetmiş râvinin on üçü "Aşırı Şîi Eğilimli", otuz üçü "Şîi Eğilimli" ve yirmi dördü "Şîi Eğilimleri Zayıf" şeklinde nitelenmiştir (s. 84-187). Üçüncü bölüm Şîi eğilimler taşımayan yüz on bir râviye tahsis edilmiştir (s. 189-310). Dördüncü bölümde ise hakkında bir kanaate varılamayan yirmi râvinin biyografilerine yer verilmiştir (s. 312-337). Çalışmanın sonundaki ekler kısmında Şîlik ithâmalarında kullanılan lafızlar (s. 343) ve Şîlik ithâmına maruz kalan râviler ve onlardan hangi müellifin rivayette bulunduğu Arapça ifadeleri ile verilmiştir (s. 344-350).

Çalışma bu haliyle teşeyyu' kavramının netleşmesine ve Sünnî kaynaklarda Şîi eğilimlere sahip olmakla ithâm edilen isimlerin görülmesine imkân vermiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri klasik tabakât-ricâl kitaplarını anımsatan tezin, Şîlikle itham edilen râvilerin rivayetlerinin değerlendirilmesi durumunda daha fazla yarar sağlayacağı âşikardır.

80 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-üşrâf*, nşr. Mahmûd Ferdûs el-'Azam-Subhî Nedîm el-Mardinî, 1-25 c., Dımaşk 1417-1424/1997-2004, c. 2, s. 92, 93, 94.

81 Bezzâr, *el-Bahru'z-zehhâr, el-Müsne'd*, nşr. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullâh-Âdil b. Sa'd, 1-15 c., Medîne 1408-1430/1988-2009, c. 2, s. 133, 235; c. 3, s. 35; c. 4, s. 41; c. 11, s. 131, 133, 134, 136, 261.

82 Örneğin 101. sayfada Hammâd b. Seleme için 106. sayfa; 107. sayfada Şerîk b. Abdillâh için 102. sayfa; 112. sayfada Fıtr b. Halîfe'nin tahlili için yine 112. sayfa; Yahyâ b. Âdem için 113. sayfa; İshâk b. İbrahim için 115. sayfa kaynak gösterilmektedir. Ancak işaret edilen yerlerde mezkur bilgiler yer almamaktadır ve bu problem tez boyunca yapılan iç atıfların neredeyse tamamında söz konusudur.

83 Yüksek Lisans tezi, danışman Hasan Cirit, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

IV. Makaleler

Ülkemizde özellikle son yıllarda Şii hadis araştırmalarının ivme kazanması ile birlikte, telif ve tercüme bazı makaleler de yayınlanmıştır. Burada makalelerin tek değerlendirilmesi mümkün olmasa da, konu ile ilgili bazı genel mülahazalarda bulunmak faydalı olacaktır. Öncelikle bu çalışmaların büyük kısmının doğrudan Şii hadis anlayışı ile ilgili olmayıp Sünnî-Şii ihtilâfının belli yönlerine dikkat çeken veya karşılaştırmalar yapan makaleler olduğu belirtilmelidir. Şia'nın hadis anlayışını tespite yönelik az sayıdaki örnekte ise Şii kaynak kullanımı bakımından derinlikli araştırmalar yapılmıştır. Ancak makale ismi ve iddiaları ile uyuşmayan zayıflıkta makaleler de telif edilmiştir. Akademik üretiminin çoğunu Şia veya herhangi bir Şii fırkanın hadisle ilgili kanaatlerine teksif eden müellif ise yok denecek kadar azdır.

Şia'nın hadis anlayışını ortaya koymayı hedefleyen tercüme de ülkemizde oldukça yetersizdir. Özellikle İngilizce olarak neşredilen ve sahalarda klasik haline gelmiş çok sayıda makale ile Farsça ve Arapça olarak telif edilen ve Şii hadis anlayışının farklı yönlerine dikkat çeken pek çok nitelikli çalışma tercüme edilmeyi beklemektedir. Aşağıda örnekleri görüleceği üzere, ülkemizdeki Şii hadisle ilgili tercümelemede dikkat çeken bir diğer yön ise, özellikle Şii müelliflerden yapılan tercümelemede mütercim isimlerinin verilmemiş olmasıdır.

Aşağıda, Şii hadis çalışmaları hakkında tespit edilebilen makalelere ve ansiklopedi maddelerine “telif” ve “tercüme” olmak üzere iki başlık altında kronolojik olarak yer verilmiştir. Akademik dergilerin yanı sıra akademik hüviyetli müelliflerin yarı-akademik dergilerde çıkan çalışmaları ile yabancı dillerde olmalarına rağmen Türkiye'deki akademik mahfillerde yayınlanan çalışmalar bibliyografyaya dâhil edilirken, kitap ve tez çalışmalarında olduğu gibi, Türk müelliflerin yabancı dillerde kaleme alıp yurt dışında neşrettikleri çalışmalara burada yer verilmemiştir.⁸⁴

1. Telif

1. Cemal Sofuoğlu, “Şia'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1981, c. 24, s. 530-538.
2. M. Cemal Sofuoğlu, “Şia'nın Hadis Anlayışı”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, 1982, 7. devre, sy. 25, s. 20-26.
3. Cemal Sofuoğlu, “Gadir-i Hum Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, c. 26, s. 461-470.

⁸⁴ Bu durumun da çok fazla örneği yoktur. Nitekim M. Hayri Kirbaşoğlu'nun ilgili makalesine daha önce atıf yapılmıştı (“Hudûru't-türâsi's-Şii fi'd-dirâsâti'l-hadîsiyye fi Türkiyâ”, *el-İctihâd ve't-tecdîd*, 1429/2008, c. 3, sy. 11-12, s. 248-251). Serdar Demirel'in “The impact of hadith perception on disputes between ahl al-Sunnah and al-Shi'ah al-Imamiyyah al-Ithna 'Ashariyyah” (*Intellectual Discourse*, 2011, c. 19, sy. 2, s. 245-262) adlı çalışması İngilizce olarak yayımlandığı tespit edilebilen tek makaledir.

4. M. Cemal Sofuoğlu, “Şia-i İmamiye'nin Hadis Anlayışı”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 258-287 (İsmail Lütfi Çakan'ın müzakeresi (s. 306-313) ile birlikte).
5. M. Yaşar Kandemir, “Hadis/Şia ve Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 15, s. 38-40.
6. İsmail Hakkı Atçeken, “İbn Teymiyye'nin Hz. Ali'nin İmâmetiyle İlgili Şii Rivâyet ve Yorumları Tenkidi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy. 12, s. 49-69.
7. Mehmet Ali Büyükkara, “İmâmî-Şii Rivayetlerde İbrahim Peygamber”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2001, c. 14, sy. 1, s. 164-170.
8. Mirza Tokpınar, “Abdurazzak b. Hemmâm'ın Şiilikle İtham Edilmesi Üzerine Bir İnceleme (I)”, *Dini Araştırmalar*, 2001, c. 3, sy. 9, s. 77-92.
9. Mirza Tokpınar, “Abdurazzak b. Hemmâm'ın Şiilikle İtham Edilmesi Üzerine Bir İnceleme (II)”, *Dini Araştırmalar*, 2001, c. 4, sy. 10, s. 71-88.
10. Yavuz Köktaş, “Hadislerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerif er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2001, c. 3, sy. 2, s. 175-189.
11. Mehmet Ali Büyükkara, “İmamiyye Şia'sının Hadis Usulünde 'Mezhebi Bozuk' Raviler, (I)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2004, c. 17, sy. 3, s. 201-215.
12. Mehmet Ali Büyükkara, “İmamiyye Şia'sının Hadis Usulünde 'Mezhebi Bozuk' Raviler, (II): Örneklerle Mezhebi Bozuk Ricâl ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2004, c. 17, sy. 4, s. 354-368.
13. Adem Dölek, “Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi”, *Marife*, 2004, c. 4, sy. 3, s. 149-174.
14. Hüseyin Kahraman, “Şia'da Bir Hidâyet Rehberi Olarak Ehl-i Beyt ve 'Nûh'un Gemisi' Benzetmesi”, *Marife*, 2004, c. 4, sy. 3, s. 175-188.
15. Seyit Avcı, “Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır' Hadisi Üzerine”, *Marife*, 2004, c. 4, sy. 3, s. 371-382.
16. A. Kadir Evgin, “Caferî İnanç Sisteminde Hadis Anlayışı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, c. 4, sy. 1, s. 117-147.
17. Abdülkadir Evgin, “Hanefî ve Ca'ferîlerin Hadis Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, 1-2 c., Bursa 2005, c. 1, s. 435-459.
18. Hasan Cirit, “Buhârî'nin el-Câmî'u's-Sahîh ile Küleyni'nin el-Kâfî Adlı Eserlerinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Önemi”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası*, 2005, c. 2, sy. 1, s. 203-220.

19. Abdullah Kahraman, "Caferî Usulcü Tûsî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası*, 2005, c. 2, sy. 1, s. 11-28.
20. Adil Yavuz, "Kisâ' Hadisi Rivayetleri ve Ehl-i Beyt Kimliği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy. 19, s. 153-177.
21. Adil Yavuz, "Ehl-i Sünnet'e Göre Ehl-i Beyt'in Konumu -Sekaleyn Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme-", *Marife*, 2005, c. 5, sy. 3, s. 333-360.
22. Kemalettin Özdemir, "Senet ve Ana Kaynakları Açısından Şii-İmamiyye'de Hadis (el-Kafi Örneği)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005-2006, c. 7, sy. 27, s. 129-142.
23. Tevhit Bakan, "Çağdaş Şii Bilginlere Göre Hadislerin Yazılması", *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 26, s. 107-156.
24. Mirza Tokpınar, "'Abd al-Razzâq b. Hammâm (126-211/744-827) E'tait-il Chi'it?", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 1, s. 61-67.
25. Kadir Demirci, "Çağdaş Zeydî Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 1, s. 151-165.
26. Kadir Demirci, "Hicri III. Asırda Zeydi Bir Muhaddisin Metin Tenkidine Yaklaşımı", *İslamî İlimler Dergisi*, 2007, c. 2, sy. 2, s. 11-28.
27. Abdullah Karahan, "Şia'nın Dört Muteber Ricâl Kitabı", *Marife*, 2008, c. 8, sy. 3, s. 309-330.
28. Mehmet Eren, "Muhammed Ebû Zehre'nin Küleynî'ye Yönelik Eleştirileri", *Marife*, 2008, c. 8, sy. 3, 367-401.
29. Gülgün Uyar, "Ali-Fâtuma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı -İlk üç asır-" *Marife*, 2008, c. 8, sy. 3, s. 239-258.
30. Şaban Öz, "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkidi -İbn Sa'd Özelinde-", *Hikmet Yurdu*, 2009, c. 2, sy. 3, s. 275-286.
31. Abdulkadir Evgin, "Sünni Kaynaklara Göre Cafer es-Sâdık'ın Hadisçiliği", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2009, c. 12, sy. 35, s. 127-142.
32. Serdar Demirel, "Şia ve Ehl-i Sünnet Arasındaki İhtilaflarda Sünnet Algısının Rolü", *Rihle*, 2009, c. 2, sy. 5-6, s. 47-53.
33. Enbiya Yıldırım, "Şii Kaynaklar Çerçevesinde Hz. Peygamber-Hz. Hüseyin İlişkisinin Kerbelâ Algısına Etkisi", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)*, 2010, c. 3, s. 59-72.
34. Kadir Demirci, "Şâfiî'nin Zeydî Hadis Anlayışına Etkisi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 2010, c. 14, sy. 44, s. 213-226.
35. Ali Mohammad Mirjalil-Majid Daneshgar, "A Glance on Main Sources of Fiqh al-hadîth From the Point of View of Feyz Kâshânî's Book *el-Vâfî*", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2010, c. 8, sy. 1, 69-82.

36. Mahmut Demir, “‘Sahâbe-Ehl-i Beyt’ Ekseninde Şii-Sünnî İhtilafının Hadis Rivayetinde Yansımaları”, *e-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, c. 3, sy. 6, s. 90-111.
37. Kadir Demirci, “Klasik Dönem Zeydîlerinin Ashâb-ı Hadis Hakkındaki Değerlendirmeleri”, *İslâmi İlimler Dergisi*, 2011, c. 6, sy. 1, s. 177-192.
38. Kadir Demirci, “Zeydiyye ve Hadis”, *İslâmi İlimler Dergisi*, 2011, c. 6, sy. 1, s. 193-218.
39. Muhammed Enes Topgöl, “Bir Cerh Sebebi Olarak *Teşeyyu’* (Şiilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/1, sy. 42, s. 47-76.
40. Serdar Demirel, “Teoriden Reelee; Tarihsel ve Modern Sahabe Tenkitçiliğinin Anlamı”, *Rihle*, 2012, c. 4, sy. 15, s. 67-74.
41. Abdullah Hashim Alsyani, “The Value of Sunnah in the View of the Zaidi Imam al-Hadi Yahya bin Al-Husian”, *Dinî ve Felsefî Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, 2012, c. 1, s. 257-261.
42. Bekir Kuzudişli, “Yüz Elli Uydurma Sahâbî Var Mı? Murteza el-Askerî’nin *Hamsûne ve mie sahâbiyyin muhtelakin* Adlı Kitabındaki İddiaların Tahlili”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-*, İstanbul 2013, s. 293-329.
43. Salih Kesgin, “Sahâbeyi Ötekileştirmek ya da Sahâbeye ‘Sahâbî’ Olmak Ayrımında Âyet ve Hadisleri Anlama Sorunu: Dr. Muhammed et-Ticânî es-Semâvî Örneği”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-*, İstanbul 2013, s. 339-352 (Ahmet Tahir Dayhan’ın müzakeresi (s. 353-378) ile).⁸⁵
44. Mehmet Ümit, “Zeydîlerin Sahâbe Hakkındaki Görüşleri”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-*, İstanbul 2013, s. 379-388 (Kadir Demirci’nin müzakeresi (s. 391-396) ile).
45. Abdullah Aydın, “Şîa’da Hadis”, *Hadîs Yazıları*, İstanbul 2014, s. 223-234.
46. İbrahim Kutluay, “İmâmîyye Şîası’na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi -Şeyhût-Tâife et-Tûsî Özelinde-”, *Marife*, 2014, c. 14, sy. 2, s. 63-84.
47. İbrahim Kutluay, “Küleynî’nin *el-Kâfî* Adlı Eserinde Hz. Ali’yle İlgili Bazı Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2, c. 13, sy. 26, s. 5-42.

85 Bu müzakere ayrıca yayınlamıştır (bkz. “Sahâbeyi Ötekileştirmek Üzerine”, *Rihle*, 2014, c. 5, sy. 18, s. 110-122).

2. Tercüme

1. M. Kıvamüddin Vüşnevi, "Sekaleyn Hadisi", çev. ?, *Ehl-i Beyt Mesajı*, Haziran-Ağustos, 1993, c. 1, sy. 1, s. 55-65.
2. M. Kıvamüddin Vüşnevi, "Sekaleyn Hadisi", çev. ?, *Ehl-i Beyt Mesajı*, Eylül-Kasım, 1993, c. 1, sy. 2, s. 58-67.
3. Murtaza Askeri, "Sahabenin Adaleti Üzerine", çev. ?, *Ehl-i Beyt Mesajı*, Eylül-Kasım, 1994, c. 2, sy. 6, s. 123-148.
4. Murtaza Askeri el-Hüseyni, "Şi'a'ya Göre Sünnetin Dindeki Yeri", çev. ?, *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1995, s. 263-284 (Metin Yurdagür'ün müzakeresi ile).
5. Etan Kohlberg, "Şii Hadis", çev. Mehmet Ali Büyükkara, *EKEV Akademik Dergi*, 2000, c. 2, sy. 2, s. 47-56.
6. Muhammed Ali Emir-Muezzi, "İmâmî Şiiilik'te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakih'in Otoritesine Dair Değerlendirmeler", çev. M. Ali Sönmez, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, c. 12, sy. 2, s. 313-348.
7. Faruk Hamâde, "Ehl-i Sünnet Kaynaklarında Şia'nın Oniki İmam Rivayetleri", çev. Hacı Musa Erkaya-Murat Gökçalp, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2006, c. 8, sy. 24, s. 327-346.
8. Robert Gleave, "Haber-i Vâhid Üzerine Modern Şii Tartışmalar: Sadr, Humeyni ve Hüi", çev. İbrahim Kutluay, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 2, sy. 3, s. 151-173.
9. Asma Afsaruddin, "Cemâlüddîn Ahmed b. Tâvûs'un Hadis Metodolojisine Bir Bakış", çev. İbrahim Kutluay, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 3, sy. 5, s. 197-218.
10. Jonathan Brown, "Şia'da Hadis", çev. İbrahim Kutluay, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 3, sy. 6, s. 134-154.
11. Kazım Tabatabai, "Ahmed'in Müsned'inde Şia'nın Yansımaları", çev. ?, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 2013, c. 1, sy. 5, s. 57-76.
12. Abdullah es-Semâhicî, "İmamiyye Şia'sının İki Ekolü Ahbâriler İle Usûliler Arasındaki Temel Farklar", çev. İbrahim Kutluay, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 4, sy. 7, s. 137-153.
13. Ali Nasiri, "Şia Hadis Tarihine Genel Bir Bakış", çev. ?, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 2014, c. 3, sy. 7-8, s. 137-166.

Türkiye'deki Şii Hadis Çalışmalarının Seyri

Muhammed Enes TOPGÜL

Özet

Türkiye'deki Şii hadis çalışmaları 1977'de başlamış ve özellikle Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) ihdâsıyla düzenli bir artış göstermiştir. 2000'li yıllardan itibaren ise bu çalışmalar gerek kaynak kullanımı gerekse telif üslûbu bakımından daha ilmî bir görünüm almıştır. Konu hakkında kitap düzeyinde yirmi beş, makale düzeyinde telif ve tercüme yaklaşık altmış çalışma, ülkemizde Şii hadis araştırmalarının belli bir seviyeye eriştiğini düşündürmektedir. Ancak söz konusu çalışmaların belli bir program/proje dâhilinde yapılmaması ve birtakım karakteristik sorunları barındırıyor olması ciddi bir sıkıntıdır. Bu makale öncelikle Türkiye'deki Şii hadis çalışmalarının artılarını ve eksilerini bazı üst başlıklar üzerinden tartışmakta, daha sonra bu çalışmaların bir envanterini sunmakta ve konu hakkında birtakım tekliflerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şîa, Hadis, Şii Hadis Çalışmaları.

The Trajectory of Shi'ite Hadith Studies in Turkey

Muhammed Enes TOPGÜL

Abstract

Studies on Shi'ite hadith in Turkey began in 1977 and tended to a regular increase especially after the formation of the Council of Higher Education. Since 2000's, these studies took a much more scholarly form in terms of both source utilization and writing style. Twenty five books and approximately sixty articles including the translations written in this field makes one think that Shi'ite hadith studies have reached to a certain point. However, the fact that these studies are not undertaken in a definite framework of a programme or a project is a crucial problem. In addition, they share some characteristic drawbacks as well. This article, discusses and evaluates studies on Shi'ite hadith in Turkey first, and gives an inventory of these studies, then puts forward several suggestions.

Keywords: Shia, Hadith, Shi'ite hadith studies.